

Trädvårdsplan för Ärentuna kyrkogård

– träd, häckar och buskar med betydelse för kyrkogårdens struktur
2013

Innehållsförteckning

1. Fastighetsuppgifter	4
2. Övergripande nulägesbeskrivning och historik	6
3. Kulturhistorisk värdering av Ärentuna kyrkogård	27
4. Analys av befintligt trädbestånd	28
5. Förnyelse av trädbeståndet	29
6. Särskilda vårdkrav	31
7. Källor	32
8. Bilagor	33
9. Planer: Förnyelse av trädbeståndet	
10. Inventering av träden på Ärentuna kyrkogård	

Trädvårdsplan för Ärentuna kyrkogård har tagits fram av en tvärvetenskaplig arbetsgrupp bestående av Cathrine Bernard, arborist, Lotta Sobéus, landskapsarkitekt, André Strömqvist, kulturmiljöspecialist och projektledare Cecilia Wannfors, restaureringsarkitekt.

1. Fastighetsuppgifter

Fastighetsdata

Län:	Uppsala län
Landskap:	Uppland
Kommun:	Uppsala
Fastighet:	Ärentuna 3:1 och 3:2

Utdrag ur Fastighetskartan, Lanmäteriet

Ägoförhållanden och brukare

Fastigheten, mark och byggnader, ägs och förvaltas av Svenska kyrkan genom Vattholma pastorat. Ärentuna församling bildade tidigare ett eget pastorat, men blev annexförsamling i pastoratet Ärentuna och Gamla Uppsala den 1 maj 1924. 1962 gick Ärentuna samman med Tensta och Lena församling i ett gemensamt pastorat som sedan 1975 har namnet Vattholma pastorat.

Författningsskydd

Riksintresse

Ärentuna kyrka ligger inom riksintresse för kulturmiljövården (K 30 Gamla Uppsala samt Fyrisåns och Björklingeåns dalgångar (Björklinge, Bälinge, Gamla Uppsala, Lena, Tensta och Ärentuna). Riksintresset skyddas enligt 3 kap i Miljöbalken (1998:808). Att ett område är av riksintresse innebär att det bedöms ha så höga kulturvärden att det är av vikt för hela landet. I planeringen ska det därför väga tyngre än andra intressen, förutsatt att inte även dessa är av riksintresse. Kommunen ansvarar för att tillgodose riksintresset och länsstyrelsen bevakar att så sker.

Uttrycket för riksintresset är:

Landets tätaste och mest omfattande bestånd av skärrostenshögar och boplatsslämnningar från bronsåldern belägna i ådalgångarna. Gamla Uppsala med kungshögar och gravfält från järnåldern, lämningar av kungsgård och tidigmedeltida domkyrka samt senare sockencentrum. Båtgravfältet vid Valsgårde, gravfält från bronsåldern vid Dragby med en för regionen unik hällkista äldre järnåldersgravfält med resta stenar och offerkälla vid Gödåker, yngre järnåldersgravfält med inslag av monumentala högar utmed Vattholmaåsen i Lena. Hålvägssystem utmed Uppsalaåsen. Björklinge, Lena, Tensta och Ärentuna medeltida kyrkor med anknäring till stormannaätter samt det medeltida Salstagodset med 1600-talsslott och omgivande herrgårdslandskap. Den raka 1600-talsvägen från Uppsala med stenvalvbro och gästgivaregård i Högsta samt med Björklinge kyrka som fond.

Lagen om kulturminnen (KML) och Plan och bygglagen (PBL)

Kyrkobyggnader, kyrkotomter, kyrkliga inventarier och begravningsplatser som tillkommit före år 1940 är skyddade enligt bestämmelserna i kulturminneslagen 4 kap. Även vissa yngre, särskilt utvalda kyrkor och begravningsplatser, kan vara skyddade. Enligt kulturminneslagen (SFS 1988:950) ska alla kyrkobyggnader och kyrkotomter som tillhör Svenska kyrkan samt alla begravningsplatser vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskar. Om kyrkomiljön är från 1939 eller äldre ska Länsstyrelsen ge tillstånd till förändringar. Detta tillståndskrav gäller också för vissa, särskilt utvalda kyrkor och anläggningar som är yngre och som har höga kulturhistoriska värden.

Tillstånd krävs alltid för om- och tillbyggnader, för ändringar eller ingrepp i exteriörer, interiörer eller åtgärder på inventarier. Att ändra eller uppföra nya installationer i kyrkorna kräver också tillstånd, liksom för konservatorsarbeten och ändring av färgsättning. För kyrkogårdar krävs tillstånd för utvidgning och för att uppföra eller väsentligt ändra byggnader, murar, portaler eller andra fasta anordningar. Det innebär att det kan krävas tillstånd från länsstyrelsen för att ta ned träd eller för vissa beskärningsåtgärder. Normalt underhåll får utföras utan tillstånd under förutsättning att det utförs med material och metoder som är lämpliga med hänsyn

till det kulturhistoriska värdet. Reglerna för kyrkliga inventarier gäller även begravningsplatser med ett strikt urval av gravvårdar, utsmyckningar och andra anordningar som kan vara kyrkliga inventarier. Kontakta alltid Länsstyrelsen, Upplandsmuseet eller Svenska kyrkan centralt vid tveksamhet om åtgärder är tillståndspliktiga eller inte.

För åtgärder som är bygglovpliktiga kan tillstånd krävas från såväl kommunen som från länsstyrelsen.

Fornlämningar

På och i anslutning till kyrkogården finns ett antal registrerade fornlämningar. Ett runstensfragment finns inmurat i vapenhuset och ett finns ute på kyrkogården, sex meter söder om kyrkans sydvästra hörn (RAÄ Ärentuna 12:1 och 12:2). I den östra kanten av den nya kyrkogården finns en stensättning från bronsålder eller järnålder (RAÄ Ärentuna 31:1). Kyrkogården gränsar dessutom mot grav- och boplatsoområdet RAÄ Ärentuna 29:1.

2. Övergripande nulägesbeskrivning och historik

Karta över Ärentuna kyrkogård 1771, Lantmäteriets arkiv. Kartan ger inte mer information om kyrkogården än dess sträckning.

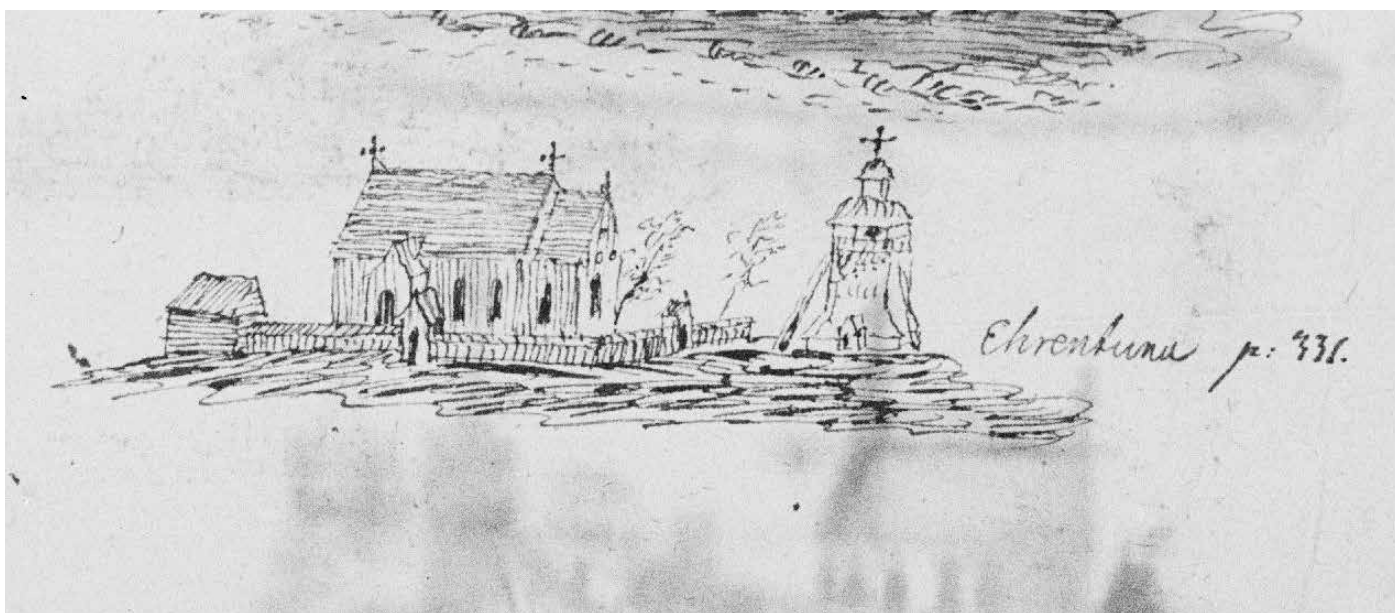
Bild 1. Lantmäterikarta från 1878. ”358: åker 359: åker 360: åker 361: åker 371: åker 372: Backe utmed kyrkogården 373: Backe utmed kyrkogården 374: Kyrkplan, plantering vid dito 375: Kyrkogården och klockstapelsplatsen 452: Trädgårdsland 453: dito-gångar 454: park: 455: dito 459-462: dito.”

Kyrkomiljön

Ärentuna kyrka ligger strax öster om Björklingeån i ett öppet jordbrukslandskap. Kyrkan och kyrkogården är del i ett gammalt sockencentrum med prästgård och skola. Där finns också resterna av den gamla Backa by. Platsen har redan tidigt varit befolkad och har en lång hävd som begravningsplats. Det visar de gravfält från bronsåldern och järnåldern som är belägna i närheten av kyrkogården.

Kyrkogården består av två delar. En äldre som omger kyrkobyggnaden och en yngre som grän-sar åt norr och öster. Den äldre kyrkogården omgär-das av en så kallad bogårdsmur med ett par ingångar med grindar samt en stiglucka i öster. Förutom en stenmur längs landsvägen i väster avgränsas den nya kyrkogården med Gunnebstängsel.

Ärentuna kyrkogård vid mitten av 1700-talet. Kyrkogården är helt fri från växtlighet, bortsett från de två träd som flankerar den östra stigluckan.
Ur: Olof Grau: Hushålds anmärkningar under resan igenom Upsala och Stockholms län år 1748

Trädvårdsplan för Ärentuna kyrkogård

Överst: Ärentuna kyrkogård från söder. Ovan: Allén som leder fram till vapenhuset. Nedan: Ärentuna kyrkogård från väster.

Kyrkogården vid Ärentuna har under lång tid varit ovanligt rikt trädplanterad. Trädkransen, den rad av träd som infattar kyrkogården, går troligtvis tillbaka till sekelskiftet 1800. Detsamma gäller allén

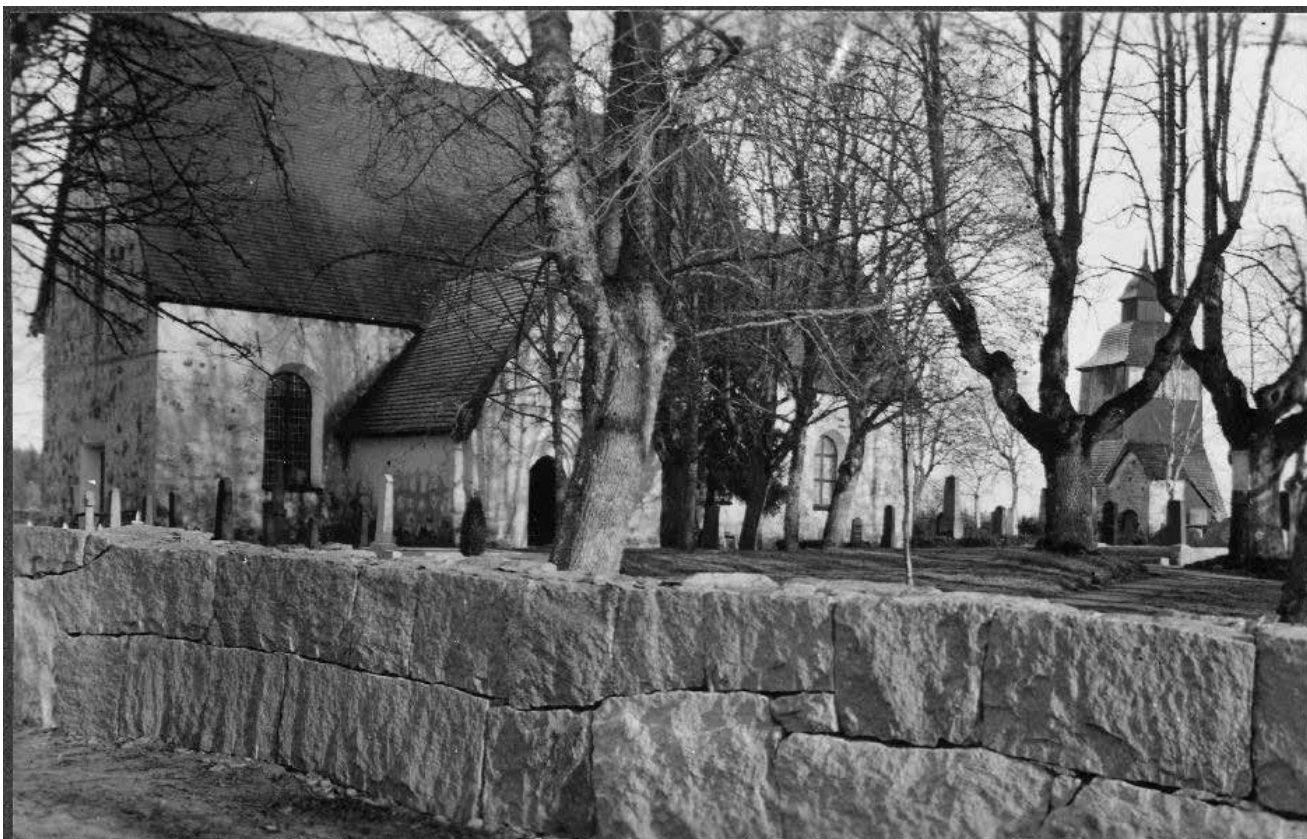
Ärentuna kyrkogård visar prov på olika typer av gravvårdar från olika tider. Den övre bilden visar det system som brukar benämnas allmänna raden och innebär att gravarna ligger på rad. Den nedre bilden visar familjegravar från andra hälften av 1800-talet och första hälften av 1900-talet.

Gamla delen av Ärentuna kyrkogård
Den äldre delen av Ärentuna kyrkogård har ett system av både raka och slingrande grusgångar med kvarter av gräsmatta. Gravplatsindelningen har karaktär av äldre tiders "allmänna raden" då gravvårdarna inom kvarteren och utmed bogårdsmuren står på rad. Utmed murens insida står många äldre höga gravvårdar från 1900-talets början. Omgärdningarna är av skiftande karaktär med bland annat låg stenram, låg häck av buxbom eller svart smidesstaket. Kyrkogården inramas av en trädkrans och fram till vapenhuset leder en allé. Under våren blommar rikligt med vårlökar i gräsmattorna.

Kyrkan och kyrkogården från medeltiden till 1800-talet

Fram till slutet av 1800-talet är dokumentationen av enskilda kyrkogårdar, och växtligheten på dem, mager. Den äldsta avbildningen av Ärentuna är en teckning utförd av Olof Grau i mitten av 1700-talet. Förutom två träd som flankerar den östra stigluckan berättar teckningen inte mycket annat om växtligheten på kyrkogården än att den var mycket sparsam.

Övre bilden: Kyrkogården från sydväst 1928. Foto: Erik Fant.

Nedre bilden: Ett av de äldsta fotografierna av Ärentuna kyrka är troligtvis från 1890-talet och berättar en del om kyrkogårdens utseende vid denna tid. Redan då fanns allén fram till vapenhuset och att döma av stammarnas tjocklek hade träden en rätt ansenlig ålder. Nyplanterade träd som kantar det sydöstra kvarteret syns som tunna spön i gräsmattan.

Ärentuna kyrkogård från sydost omkring 1890, kort innan utvidgningen gjordes åt söder. Lägg märke till träden som hamlats i åtminstone två nivåer, samt den södra stigluckan som revs vid utvidgningen. Foto okänd, okänt datum.

Efter Graus bild dröjer nästa avbildning till slutet av 1800-talet, när fotografier börjar bli vanliga. Beskrivningen av Ärentuna kyrkogårds historia är därför av relativt generell karaktär fram till slutet av 1800-talet. De flesta äldre kartor berättar inte heller särskilt mycket mer än kyrkogårdens sträckning.

Ärentuna kyrka uppfördes omkring år 1300 som en salkyrka, med rektangulär planform. Långhuset hade ursprungligen ett klövervalv av trä, som ersattes med tegelvalv på 1430-talet. Vapenhuset uppfördes sannolikt i samband med att valven i kyrkan slogs. Till takkonstruktionen i vapenhuset användes nämligen dekormålade bräder från klövervalvet.

Under hela medeltiden och fram till slutet av 1800-talet hade Ärentuna kyrkogård en nästan kvadratisk planform, som återges i kartorna på sidan 5.

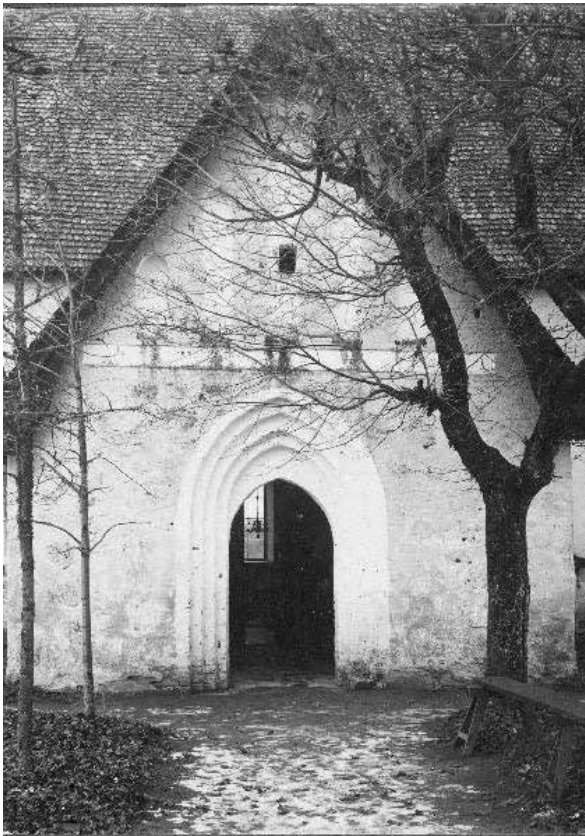
Under medeltiden var kyrkogårdarna alltid inhägnade för att skydda den vigda jorden från be-

tande och bökande djur. Ingångarna till kyrkogården utgjordes ofta av en liten portbyggnad kallad stiglucka, som symboliserade inträdet till Guds åker och det stundande paradiset. Vid Ärentuna finns en av ursprungligen två stigluckor bevarad.

Fram till 1700-talet var kyrkogårdarna i stort sett fria från träd och buskar och bestod av oklippt gräs eller ängsmark. Man får tänka sig Ärentuna kyrkogård som en vildvuxen ängsyta med träkors och enkla gravstenar oregelbundet utspridda över kyrkogården. Förmodligen använde klockaren dessutom kyrkogården till bete, åtminstone efter reformationen. Betet kan vara en förklaring till varför kyrkogårdarna hölls så fria från träd. I skuggan av träd växer gräs och örter sämre och djuren får därmed mindre att beta. 1819 togs klockarens förmån att låta djuren beta på kyrkogården bort.

Utvecklingen mot de kyrkogårdar vi är vana vid att se inleddes under slutet av 1700-talet och det

Trädvårdsplan för Ärentuna kyrkogård

På den övre vänstra bilden syns relativt nyplanterade träd i allén till vapenhusporten. Foto Otto Janse, 1903 Den övre högra bilden visar samma vy 25 år senare när träden vuxit till i storlek. Alla träd utom tre är lika gamla och alltså planterade vid sekelskiftet 1900.

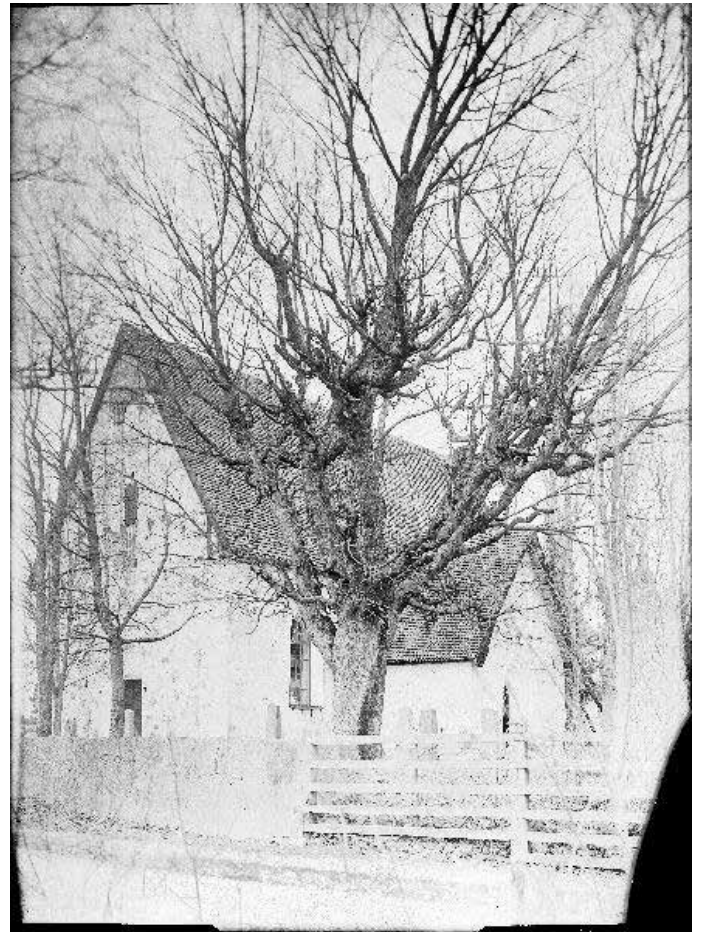
Nedre bilden: Bild från 1928 som visar att de äldsta träden i allén, närmast kyrkan, har varit hamlade medan de yngre träden inte har varit det. Foto: Hulda Andersson

var inte i första hand av estetiska skäl. Framförallt var det hygieniska problem i de tätbefolkade städerna som fick läkare och många andra att arbeta för ett förändrat begravningskick. Man trodde att skadliga gaser frigjordes i samband med likens förruttelse i jorden. Genom att plantera träd på kyrkogårdarna trodde man sig kunna rena luften från gaserna.

Under andra hälften av 1700-talet tog trädplanterandet på de svenska kyrkogårdarna fart. Från städerna spreds idéerna om trädens positiva inverkan även till sockenkyrkogårdarna. Både landsbygdskyrkogårdar och stadskyrkogårdar började få karaktären av inhägnade parker. 1811 kom ett kungligt påbud att kyrkogårdarna skulle förses med trädkransar och vid mitten av 1800-talet var det allmänt förekommande med trädkransar kring kyrkogårdar även på landsbygden. Trädkransen kunde planteras innanför eller utanför kyrkogårdsmuren. I Uppland är trädkransar innanför muren det vanliga. Valet av art avgjordes ofta av lokala förutsättningar. Vanliga arter i de uppländska trädkransarna är lind, lönn och ask. Även alm förekom innan almsjukan slog till och björk har använts emellanåt.

Ärentuna kyrkogård fick troligtvis sin trädkrans i slutet av 1700-talet, eller något år in på 1800-talet. Kanske planterades redan då en allé från kyrkogårdens södra stiglucka fram till vapenhusets port. På gamla fotografier är vissa av träden i allén så kraftiga att de skulle kunna vara planterade i slutet

Ärentuna kyrkogård efter utvidgningen 1890. Den gamla bogårdsmuren verkar till en början ha kompletterats med ett trästaket. Stenmuren förlängdes först i samband med omläggningen av det södra området på 1930-talet. Det uppvuxna trädet visar flera hamlingsnivåer. Foto: Henrik Cornell, okänt datum.

Dalby kyrka med två träd som flankerar gången fram till vapenhuset. Ur: E. Ihrfors: Uplandia sacra. ATA.

av 1700-talet eller början av 1800-talet. En annan möjlighet är att gången fram till vapenhuset till en början istället flankerades av två träd på samma sätt som vid Dalby kyrka (Se bild nedtill på sidan). Det är inte helt enkelt att avgöra de äldsta trädens placering utifrån fotografierna.

1890-talet: Restaurering av kyrkan och utvidgning av kyrkogården

På 1890-talet genomfördes en omfattande invändig restaurering av Ärentuna kyrka då man bland annat ersatte den gamla bänkinredningen från 1600-talet. I samband med restaureringen utvidgades kyrkogården genom att den södra delen av bogårdsmuren revs, inklusive den medeltida stigluckan. Samtidigt fälldes de gamla träden längs kyrkogårdens södra sida. Troligtvis planterades samtidigt nya träd. Till en början förlängdes inte muren för att omfatta utvidgningen. Istället byggdes ett trästaket (se bilden till höger).

Det område som införlivades i kyrkogården hade använts av kyrkan redan tidigare, enligt en lantmäterikarta. I förteckningen till kartan står att ytan var ”kyrkplan, plantering wid dito”.

Restaurering av kyrkan och ny plan för kyrkogården

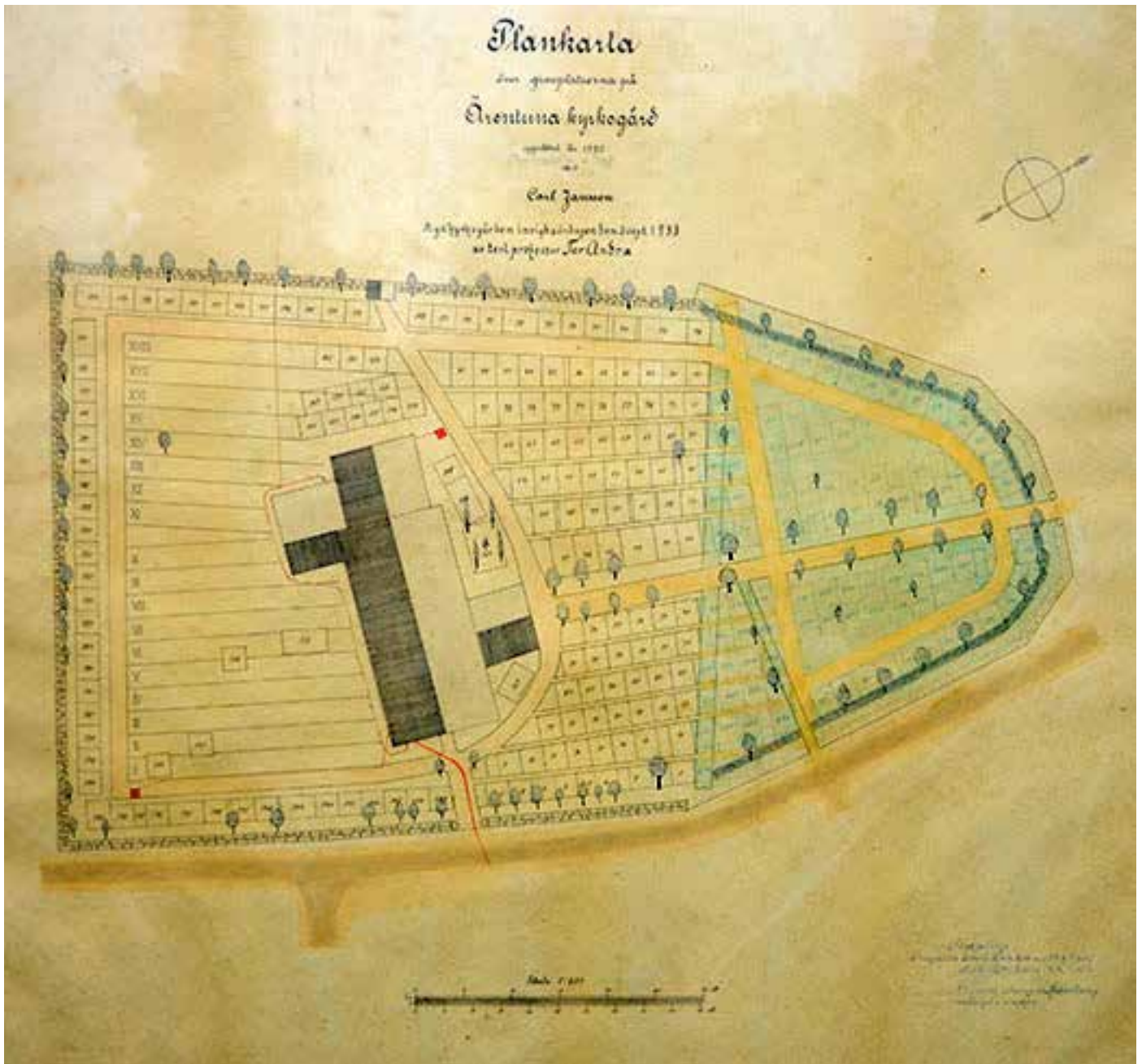
Nästa genomgripande invändig restaurering av kyrkan genomfördes 1928 under ledning av Erik Fant, en arkitekt som framförallt var anlitad för just restaureringsuppdrag. Vid restaureringen återställdes den gamla bänkinredningen och man tog fram medeltida kalkmålningar som varit överkalkade.

Från denna tid finns två bevarade planer över kyrkogården. De är omritningar av en plan eller uppmätning från 1920 och sedan kompletterade. I stora drag överensstämmer planerna med dagens utseende. Kyrkogårdsmuren kantades på insidan av en trädkrans. Allén fram till vapenhusporten fanns förmodligen redan innan utvidgningen av kyrkogården på 1890-talet, men har enligt planen utvidgats och omfattar 12 träd på var sida om gången. Den färglagda planen på följande sida skiljer sig en aning från den okolorerade (se bild i bilaga). På den okolorerade planen kantas även vissa av kvarteren av träd. Det gäller ytterkanten på det stora gravkvarteret på kyrkans norrsida, kvarteret sydost om kyrkan och de två kvarteren på det utökade området. Det är svårt att säga om dessa trädrader verkligen funnits, men den lind som växer på kyrkogårdens sydöstra del skulle kunna vara en rest av dem.

På kyrkans södra sida, strax intill vapenhuset, växte fram till 1920-talet fyra popplar som planterats kring en grav. Popplarna syns i planen ovan. Konsthistorikern Gerda Boëthius nämner särskilt popplarna (men bara två!) i sin inventering av Ärentuna kyrka 1919:

Kyrkogården har i öster sin gamla mur med stiglucka i behåll. Entréen till kyrkan mellan de alléartat planterade träden är ovanligt vacker, två höga vackra popplar invid södra väggen bidra i hög grad att göra kyrkans silhuett karaktäristisk och ge i övrigt en bestämd prägel åt landskapet.

Nedre bilden: Ärentuna kyrka mot söder i början av 1900-talet. Till höger om vapenhuset syns de popplar som Berit Wallenberg beskriver. Foto: okänd.

Övre bilden: Plankarta över gravplatserna på Ärentuna kyrkogård upprättad 1920 av Carl Jansson (handskrivet i efterhand: Nya kyrkogården 1931). Planen förvaras ekonomibygnaden vid Ärentuna kyrka. Nedre bilden: Ärentuna kyrka mot söder i början av 1900-talet. Till höger om vapenhuset syns de popplar som Berit Wallenberg beskriver. Foto: okänd.

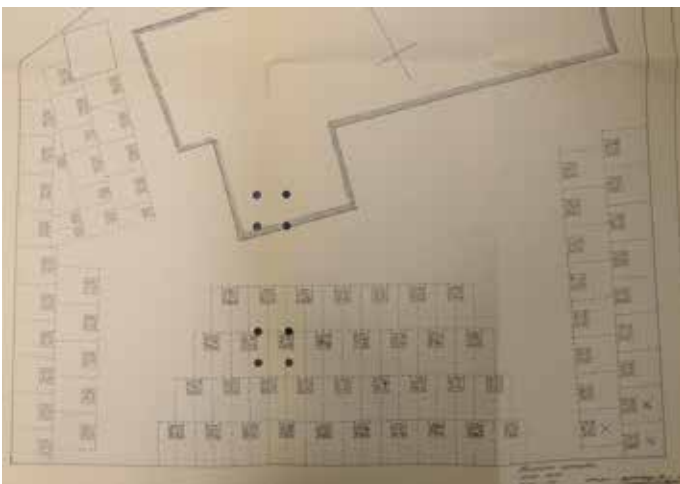

Kyrkogårdens norra del 1930 med oregelbundet utspridda familjegravar. Foto: Erik Fant. ATA

Innanför muren och trädkransen löper band av gravar kring kyrkogården och innanför dem en gångväg runt hela kyrkogården. Kring stora delar av kyrkogården kantades gångens insida tidigare av träd, som tillsammans med kransen bildade en allé kring kyrkogården.

Nya kyrkogården, som den kallas på planen, invigdes av Tor Andrae, kyrkoherde i Gamla Uppsala-Ärentuna, den 3 september 1933.

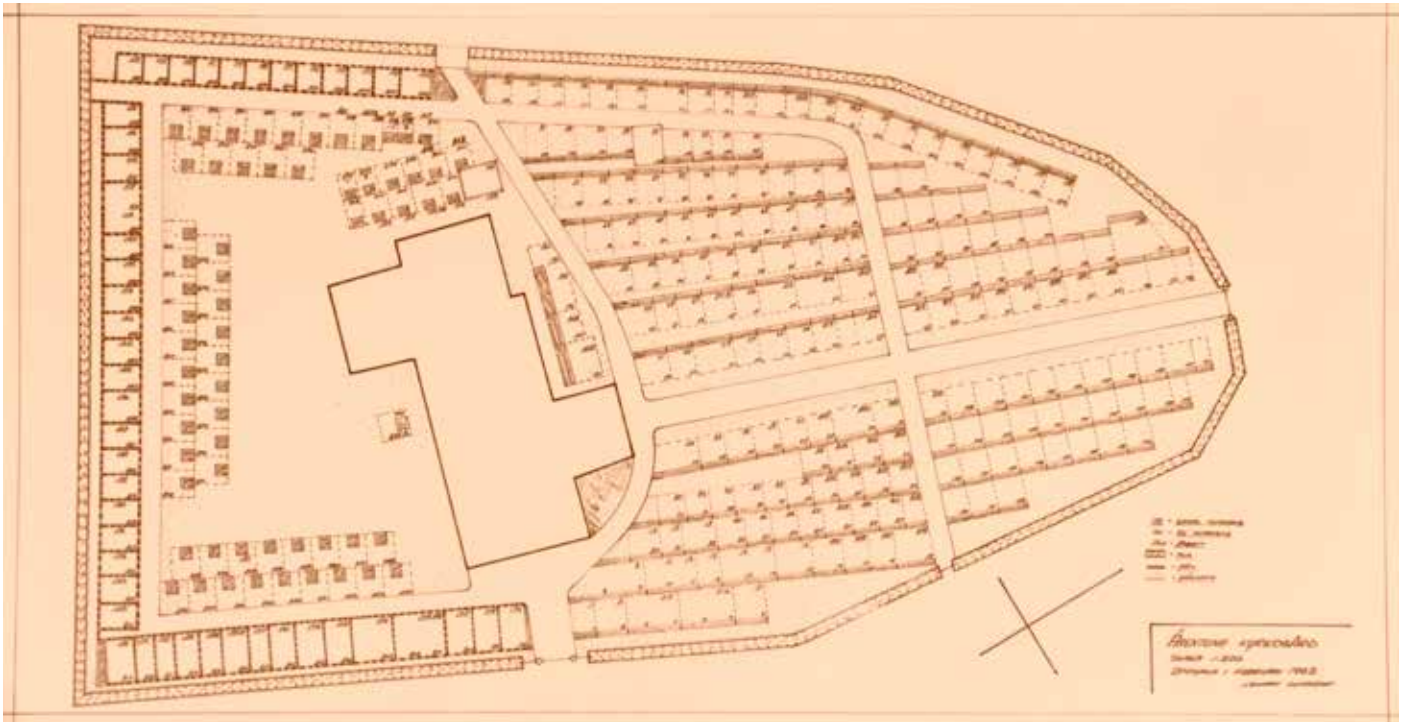
Förslag till omläggning av kvarteret norr om kyrkan upprättat av Lennart Lundqvist i september 1961. ULA

Omläggning av gravplatser och förnyelse av trädbeståndet under 1960-talet

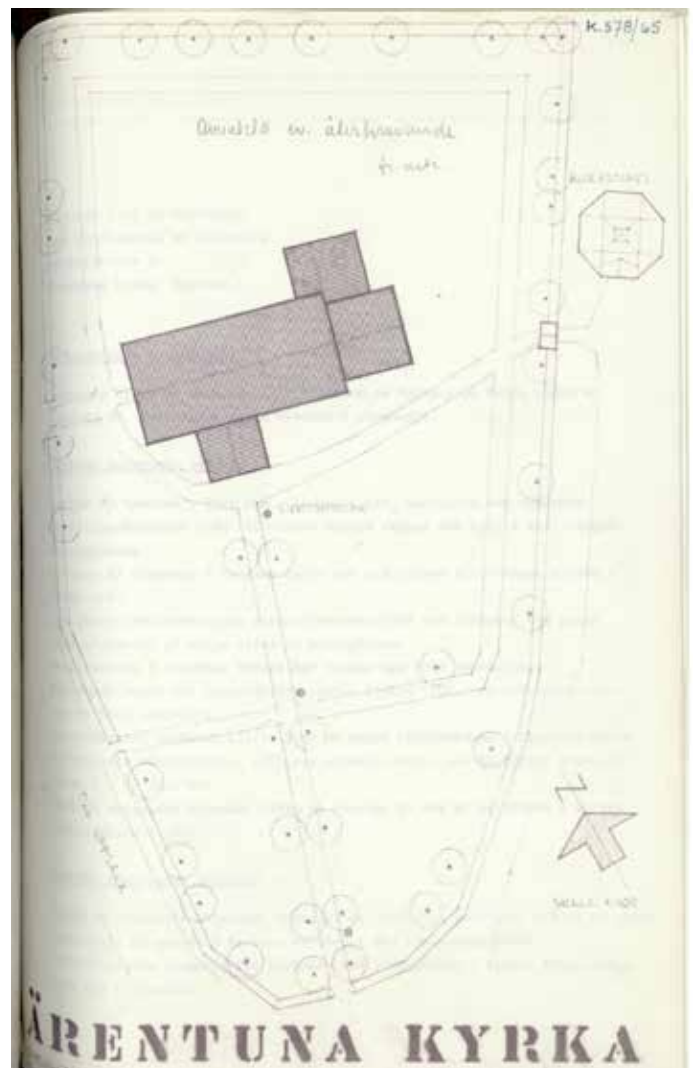
1961 anlätades hortonomen Lennart Lundqvist för en förnyelse av kyrkogården. Han upprättade ett förslag till förändringar samt en ny gravkarta. Lundqvist menade i sitt förslag att vissa av de mycket gamla träden borde tas bort och i vissa fall ersättas med nya. På vissa ställen stod träden enligt honom alldeles för tätt och en varsam gallring skulle vara bra. Han föreslog dessutom en omplanering av gravplatserna och marken däromkring.

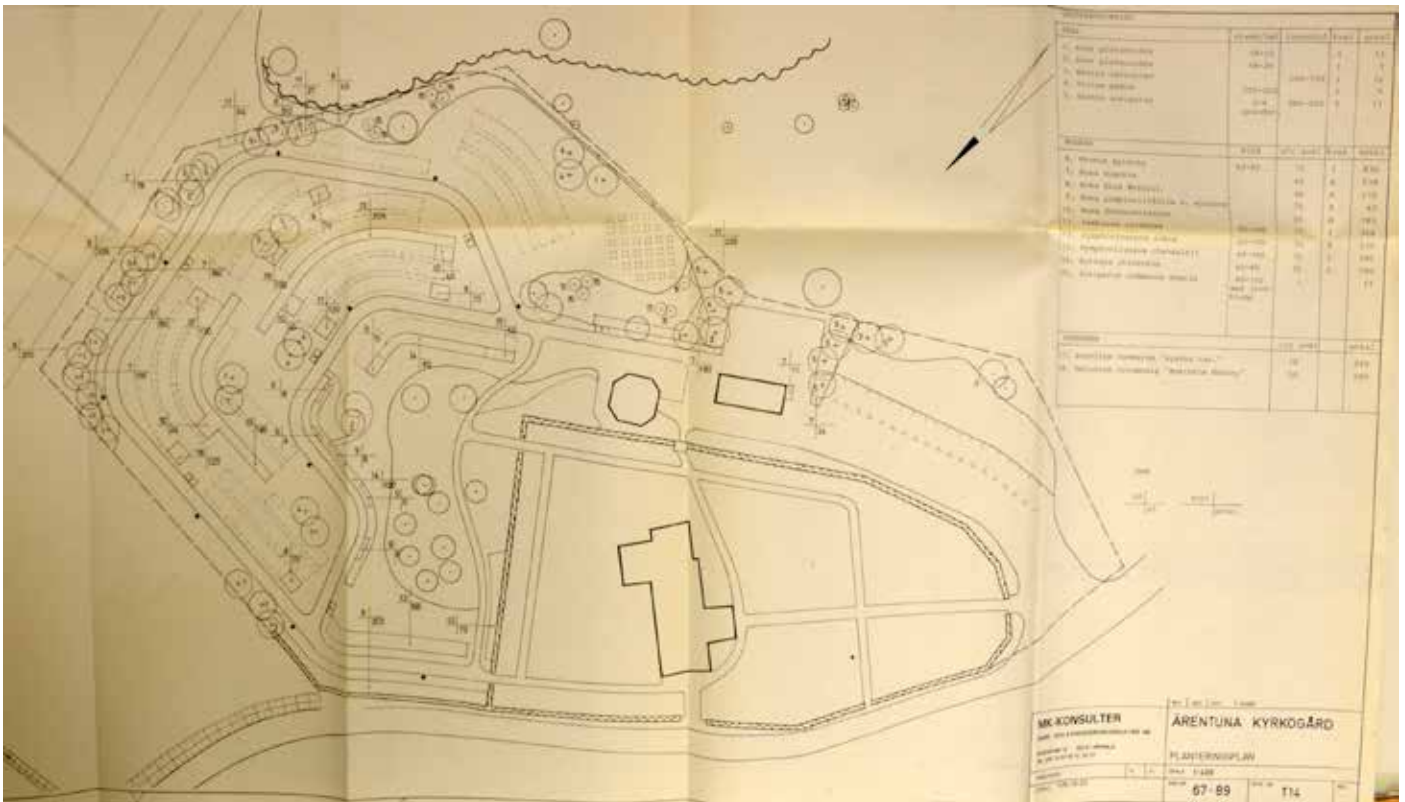
Lundqvist ansåg det mest akut att lägga om kvarteret norr om kyrkan och föreslog det som ett steg i arbetena. Troligtvis hade detta område fortfarande kvar samma ålderdomliga utseende som på planerna från 1920 och 1931 med oregelbundet placerade familjegravplatser på en gräsyta (se även fotografi på föregående sida). Till det arbetet finns en planritning bevarad. Han föreslog gravar i tre grupper. Den mellersta med fyra rader gravar. När gravkartan upprättades ett halvår senare hade två av de fyra raderna utgått.

Övre bilden: Gravkarta upprättad av Lennart Lundqvist 1962 och fastställd av kyrkostämman i Ärentuna. ULA. Till kartan hör bladet "Bestämmelser för gravplatser å Ärentuna kyrkogård". Se bilaga. Nedre bilden: Ärentuna kyrkogård i samband med en restaurering av kyrkan 1972. ATA.

Gravplatserna skulle ligga i en sammanhängande gräsmatta innanför den befintliga gången längs kyrkogårdsmuren. I den andra etappen föreslog han att gången längs muren skulle göras om och att gravplatserna utmed muren skulle ordnas genom planering av marken och nya infattningshäckar av buxbom.

Planteringsförslag till utvidgningen av Ärentuna kyrkogård. Upprättat 1977 av Lennart Lundqvist/MK-konsulter, ULA

Nya kyrkogården

När Ärentuna församling behövde fler gravplatser kontaktade man återigen Lennart Lundqvist och i september 1977 förelåg ett förslag till utvidgning norr och öster om den muromgärdade kyrkogården. Innan utvidgningen bestod kyrkogården av ett 0,8 hektar stort område, inklusive platsen för klockstapeln. Själva utvidgningen omfattar ungefär ett hektar. Kyrkogårdens storlek mer än fördubblades

Den kvadratiske rabatten i bildens högra del är planterad med en rödblommig ros. Enligt förslaget från 1977 skulle rabatten innehålla 'Nina Weibull'.

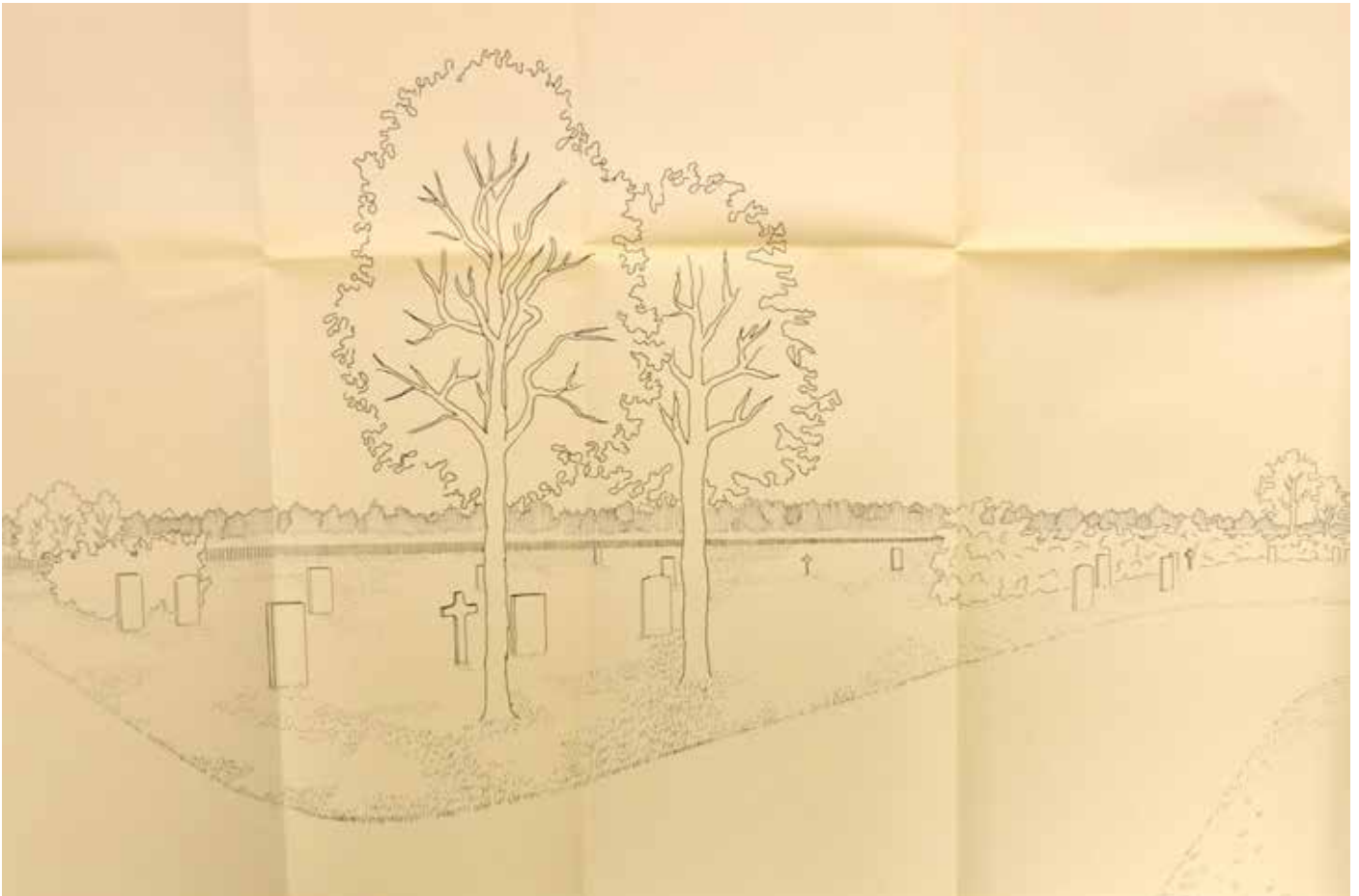

alltså i och med utvidgningen och trots att området anlades för drygt 30 år sedan är det fortfarande stora ytor som inte används som gravplatser.

Området för utvidgningen utgjordes till största delen av åkermark, men även av ängsmark med trädskikt av löv- och barrträd. Idén var att skapa en fristående ny del som samtidigt hörde samman med den gamla kyrkogården. Naturmarken bevarades som minneslund, medan gravplatserna förlades till den öppna åkermarken. En tydlig tanke var att bevara landskapets karaktär med bryn och öar. Gångsystemet på det nya området knöts samman med gångarna på den gamla kyrkogården. Dessutom förlängdes kyrkogårdsmuren längs landsvägen. Resten av området inhägnades med trädstängsel. Det vill säga det Gunnebstängsel som fortfarande avgränsar området.

Den nya kyrkogården delas in med hjälp av friväxande häckar av hybridsnöbär *Symphoricarpos chenaultii* och snöbär *S. albus*, häckspirea *Spiraea salicifolia*, parksyren *Syringa chinensis* och vresros *Rosa rugosa* som fungerar som rumsavdelare mellan olika kvarter inom den nyare delen av kyrkogården. Vissa befintliga träd sparades och kompletterades med nyplanterade trädgrupper av skogslönn *Acer platanoides*, hägg *Prunus padus*, vartbjörk *Betula pendula* (i listan

Trädvårdsplan för Ärentuna kyrkogård

Övre bilden: Förslag till utvidgning av Ärentuna kyrkogård, Perspektiv, ULA. Nedre bilden: Minneslunden vid Ärentuna kyrkogård med perennplanteringar, en skogslönn och en sten med biblisk inskrift.

Trädvårdsplan för Ärentuna kyrkogård

Den nya delen av Ärentuna kyrkogård.

B. verrucosa), rönn *Sorbus aucuparia* och en *Juniperus communis* 'Suecia'.

I områdets ytterkanter planterades friväxande buskage av en *Juniperus communis* 'Suecia', rönn *Sorbus aucuparia*, lönn *Acer platanoides*, vårtbjörk *Betula pendula*, slån *Prunus spinosa*, druvfläder *Sambucus racemosa* och kinesisk gulros *Rosa hugonis*. Arterna valdes för att överensstämma med det omgivande landskapet. Området utgörs av blockrik naturmark och ger intryck av att vara helt vildväxande, trots att det är anlagt. Här förekommer även självsådda plantor av exempelvis ask.

Mellan minneslunden och klockstapeln finns ytterligare anlagda buskage av vårtbjörk, ask, rönn och lönn (58-73 och 77-82). När de planterades är inte känt. De finns inte med på den ursprungliga planteringsplanen, som istället visar tre sparade vilda träd av okända arter.

Träden i dessa buskage har, enligt arboristen, nedsatt vitalitet. Eftersom man valt trädarter istället för buskarter är konkurrensen mellan individerna stor ett trettiotal år efter planteringen.

I gravkvarterens avslutningar planterades

rektanglar med trädgårdsväxter i sjök, en art per rektangel. Här användes rosorna 'Schnewittchen' (vit), 'Nina Weibull' (mörkt röd), orientalisk pimpinellros *R. pimpinellifolia* var. *altaica* (gul) samt perennerna stormhatt *Aconitum cammarum* 'Sparks variety' (mörkblå) och solbrud *Helenium autumnale* 'Moerheim Beauty' (rödbrun).

Centrum i den nya kyrkogården är en minneslund med sittplatser. Minneslunden utgörs av en oval som delvis omsluts av en gatstensbelagd gång. I ovalen finns en natursten med ett inhugget citat från 1 Korinthierbrevet 15:57: *Men Gud vare tack som giver oss segern genom vår herre Jesus Kristus*. Där växer också en lönn. Kring trädet och stenen har man planterat prydnadsgräs, drakmynta *Physostegia virginiana* och waldsteinia *Waldsteinia ternata*.

I arbetena ingick även uppförande av den ekonomibyggnad som ligger i anslutning till parkeringsplatsen öster om den gamla kyrkogården.

I mars 1979 godkändes förslaget av länsstyrelsen. Dagens utseende stämmer på det stora hela med planritningarna från 1977. Ett undantag är gångsystemets förbindelse med den gamla kyrko-

Området närmast norra bogårdsmuren. Samtliga träd är sådana som sparades i samband med att den nya kyrkogården anlades.

gården. Denna gångväg leder idag direkt mot minneslunden. På planritningarna bryts den istället av en nord-sydlig gångväg. Den nordsydliga gångvägen finns idag, men är inte grusad utan markeras istället genom gräsklippning.

Träd

Trädbeståndet på den nya kyrkogården består dels av sparade, vildväxande träd, dels av träd som planterades i samband med att området planerades. På gräsytan norr om den gamla bogårdsmuren växer tre tallar *Pinus sylvestris* i en grupp samt en vårtbjörk och en skogslönn. Samtliga träd (39-43) på gräsytan närmast norra bogårdsmuren är vilda träd som sparades i samband med utvidgningen, utom nummer 57 som troligtvis tillkommit efter planläggningen.

Övriga träd inom det nya kyrkogårdsområdet är planterade i samband med anläggandet. Thujan (51) ingår inte i den planlagda utformningen och är troligtvis planterad av någon gravrättsinnehavare.

Övre bilden: Fotografi från slutet av 1800-talet och som visar att träden på Ärentuna kyrkogård fortfarande hamlades vid denna tid. Träden norr om kyrkan har kraftiga års-skott till följd av hamlingen. Foto Emil Novén, Karlshamn. Finns i ekonomibygnaden vid Ärentuna kyrka. Nedre bilden: Fotografi av Ärentuna kyrkogård från 1985. Visserligen är den nedre bilden tagen under sommaren, men de friväxande träden ger kyrkomiljön en helt annan karaktär än den övre bildens hamlade träd.

Den vänstra bilden visar den östra stigluckan och ett hamlat träd, troligtvis lönn, i trädkransen. Foto Otto Janse 1903.

Den högra bilden visar samma parti, men från motsatt håll 26 år senare. Då är den hamlade lönnen ersatt med friväxande björk. Foto Berit Wallenberg, 1929

Trädkransen

Hela den gamla kyrkogården vid Ärentuna kyrka omgärdas av en kallmurad bogårdsmur. Längs murens insida löper en rad av träd, en så kallad trädkrans. Den norra halvan har en trädkrans av höga, friväxande björkar (nr 1-3 och 5-13 *Betula pendula* och nr 4 B. *pubescens*), medan den södra istället har trädkrans av skogslönn *Acer platanoides*.

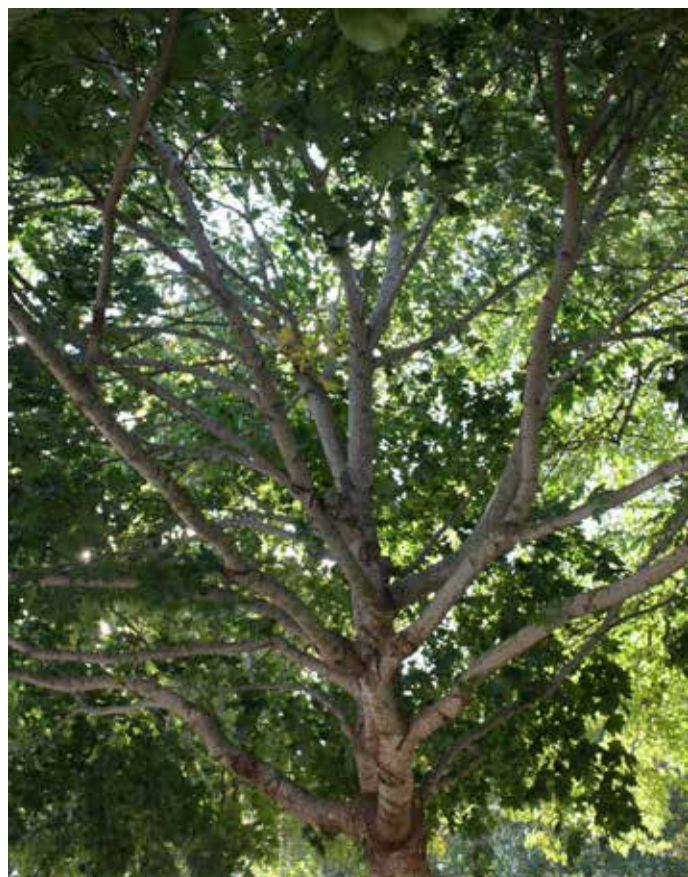
Lönnarna, som planterades i början av 1990-talet, har beskurits relativt kraftigt under uppbyggnaden. Det har gett träden ett utseende som påminner om fruktträd. Troligtvis har denna beskärning utförts för att begränsa trädens tillväxt. Något som är praktiskt taget omöjligt med lönnar, som växer kraftigt och ogillar beskärning. Lönnarna har en god vitalitet enligt arboristen.

Till skillnad från lönnarna har björkarna alltså lämnats att växa fritt vilket gjort att de har uppnått sin fulla höjd. Av björkarna har två god vitalitet, medan övriga har nedsatt vitalitet. Däremot är ingen av dem dålig. Enligt arboristen bör dock flera av dem bytas ut inom en tioårsperiod.

På det stora hela saknas relativt många träd i trädkransen och stubbar efter avverkade träd finns kvar längs bogårdsmuren.

Ärentuna kyrkogård har med största sannolikhet haft en trädkrans på bogårdsmurens insida sedan slutet av 1700-talet eller början av 1800-talet. Träden hamlades, alltså beskars hårt, regelbundet.

Nedre bilden: Hård beskärning har gjort lönnarna i trädkransen och allén lågväxta och ovanligt täta. Foto: Lotta Sobéus.

I den norra delen av den gamla kyrkogården vid Ärentuna kyrka består trädkransen av björk. Nedre bilden: Hård beskärning har gjort lönnarna i trädkransen och allén lågväxta och ovanligt täta. Foto: Lotta Sobéus.

Det gav dem ett lägre växtsätt som skuggade kyrkogården betydligt mindre än om träden hade fått växa fritt. Den övre bilden på föregående sida visar att träden i trädkransen fortfarande hamlades i slutet av 1800-talet.

Det är tyvärr svårt att avgöra hur gamla träden är utifrån fotografiet. Stammens tjocklek växer till långsammare hos hamlade träd än hos friväxande.

Fram till omkring 1920 bestod trädkransen av så kallade parkträd som ask, lind och lönn. Lönn är inte särskilt lämpligt som hamlingsträd, men på de gamla fotografierna från kyrkogården har vissa av träden blad som liknar lönnlöv. Ofta hämtade man träden i den omgivande naturen och lönn kan helt enkelt ha varit det trädslag som det fanns mest av.

Någon gång under 1800-talets sista år nyplanterades delar av trädkransen. Det verkar vara i samband med nyplanteringen som hamlingen av träden på Ärentuna kyrkogård upphörde. Möjligheten

finns att man bestämt sig för att sluta hamla träden redan vid planteringen, eftersom man valde björk som är känslig för beskärning.

Idag består trädkransen av björk på den norra delen och lönn på den södra. Genom att studera fotografier går det att sluta sig till att björkarna planterades omkring 1920. Dagens lönnar är betydligt yngre och troligtvis planterade i början av 1990-talet.

Att döma av den hårda beskärningen (hamling), som utförts av träden i trädkransen och allén fram till förra sekelskiftet, användes träden som lövtäkt. Det innebar att skotten högs av under högsommaren med några års mellanrum för att användas som foder till djuren, något som var mycket vanligt fram till början av 1900-talet.

Till vänster: Allén fram till vapenhuset med de gamla, kraftiga träden. Fotograferad av Runo Grolander, okänt år. Foto i Vänersborgs museum. Till höger: Allén åt söder 2012.

Allén fram till vapenhuset

Allén fram till vapenhuset består enbart av lönnar vars täta kronor ger en kraftig skuggverkan. Samtliga har god vitalitet och kan leva länge till. Däremot

har tidigare beskärningsinsatser gett en relativt låg stamhöjd och täta kronor, som ger dåligt ljusinsläpp. Till följd av detta kan annan växtlighet ha svårt att klara sig, exempelvis gräsytor och planteringar vid

Ärentuna kyrkogård från sydost 1976. Framför vapenhuset står ett träd med en kraftig stam, som bör vara ett av de äldre träd som finns på bilder från början av 1900-talet. Foto: Ola Ehn, Upplandsmuseet

gravvårdar. Allén fram till vapenhuset har mycket lång hävd. Enligt flera fotografier från början av 1900-talet var ett par av träden gamla redan då. Att döma av stamomkretsen bör de ha planterats i början av 1800-talet eller tidigare. Ett alternativ är annars att de äldsta träden planterats som solitärer på var sida om gångvägen fram till kyrkporten och att resten av allén planterats senare. Enligt äldre fotografier var allén och trädkransen hamlade, åtminstone fram till förra sekelskiftet.

Efter utvidgningen av kyrkogården bestod allén, enligt planritningen från 1932, av tolv träd på var sida om mittgången utöver de träd som ingick i trädkransen.

Tujor (nr 33 och 34) vid gravplats, 2012.

Häckar och busksolitärer

Tujor *Thuja occidentalis* i par finns vid tre olika gravplatser på kyrkogården (nr 33-38). Samtliga är friska och livskraftiga utom nummer 38, som enligt arboristen är trängd.

Kring ett fåtal äldre gravar finns formklippta häckar av buxbom *Buxus sempervirens*. Se exempelvis till vänster i bilden ovan.

3. Kulturhistorisk värdering

Begravningsplats sedan förhistorisk tid

Området där Ärentuna kyrka är belägen har lång kontinuitet som begravningsplats och i anslutning till kyrkogården finns ett relativt stort område med förkristna gravar.

Den gamla kyrkogårdens sträckning är betydligt större åt söder än åt norr. Det visar på medeltidens rädsla för den yttersta dagen, då kyrkan skulle rasa samman åt norr och göra det svårt för dem som begravts där att återuppstå.

Utformningen av Ärentuna kyrkogård representerar den förändring som många medeltida sockenkyrkogårdar genomgått med utvidgningar av själva kyrkogårdsområdet och en förändring från en öppen gräsyta som kunde användas till bete och med oregelbundet utplacerade gravvårdar till en noggrant planerad yta med gravkvarter, grusgångar och trädkrans.

Befolkningsökning och förändrad syn på döden

Utökningen av den gamla kyrkogården åt söder berättar om den kraftiga befolkningsökning som inleddes under 1800-talet och det växande behovet av nya gravplatser. Detsamma gäller nya kyrkogården norr och öster om den gamla. Där finns också en minneslund till följd av att allt fler väljer kremering.

Kyrkogården hyser några monumentalare gravvårdar från 1800-talet och början av 1900-talet. Två av dem flankeras av tujor. Ytterligare några gravar har infattningar av formklippt buxbom. Gravarna visar på den tidens önskan att manifesteras famil-

jen och att, även efter döden, förmedla den ställning personen hade i samhället.

Den nya kyrkogårdsdelen visar på sin tids strävan efter att tillvarata en plats naturliga förutsättningar. Att växtvalet utgår från de vilda växterna i området sägs uttryckligen i upphovsmannens handlingar. Tankegångarna går tillbaka på en utveckling som tog sin början Europa under efterkrigstiden, bland annat i Nederländerna. Minneslundens berättar om utvecklingen under 1900-talet mot att allt fler väljer kremering istället för kistbegravning.

Hygientänkande

Den omfattade trädplantering som skedde vid Ärentuna kyrkogård kring sekelskiftet 1800 är representativ för den tidens strävan efter mer hygieniska begravingar och kyrkogårdar för att hindra smittspridning. Tydligast märks det i kyrkogårdens trädkrans. Hamlingen av träden berättar i sin tur om en tidigare allmänt spridd metod att få mer foder till boskapen.

Arrangemanget med både trädkrans och alléer visar på en hög ambitionsnivå när det gäller utformning av kyrkogården.

Träden i trädkrans och allé visar, bortsett från utvidgningen åt söder, en utformning som går tillbaka omkring 200 år i tiden. Däremot är inga av träden ursprungliga.

Träd nummer 32 berättar om ett försvunnet element på kyrkogården. En trädplantering som kantat flera av kyrkogårdens kvarter och tillsammans med trädkransen bildat en allé längs delar av kyrkogården.

4. Analys av befintligt trädbestånd

Gamla kyrkogården

Ärentuna kyrkogård har idag betydligt färre träd än för ett sekel sedan, såväl i trädkransen som i allén fram till vapenhuset. Trots detta är kyrkogårdens södra halva skuggig och det ger problem med både gräsmattor och gravplanteringar. Gräs trivs inte i skugga, vilket leder till problem med mossa och ger en gräsmatta som är känsligare för slitage. Den övervägande delen av de blommor som används till gravplanteringar är sommarblommor (annueller). De flesta av dem kräver sol, även om vissa kan klara halvskugga.

Anledningen till att kyrkogården är så pass skuggig trots att träden är betydligt färre är att samtliga träd på Ärentuna kyrkogård hamlades fram till början av 1900-talet. Hamling reducerar kronans storlek och ger även träden ett mindre rotsystem.

Trädens rötter har orsakat skador i bogårdsmuren har förskjutits ur sitt läge och nyplanterade träd i murens närhet ger upphov till sättningsskador. Förmodligen uppstod inte dessa problem så länge träden hamlades.

Den gamla kyrkogårdens södra halva skiljer sig kraftigt från den norra. Kyrkogården ger därför intryck av att vara tvådelad. Den norra halvan har en trädkrans av höga, friväxande björkar, medan den södra istället har allé och trädkrans av lönn.

Vissa av träden på Ärentuna kyrkogård har nedsatt vitalitet och försvagad växtkraft och för att fastställa orsaken föreslås vidare markundersökning med efterföljande åtgärder.

De lönnar som växer längs kyrkogårdsmurens östra del har beskurits relativt kraftigt under uppbyggnaden. Det har gett träden ett utseende som påminner om fruktträd. Troligtvis har denna beskärning utförts för att begränsa trädens tillväxt. Något som är praktiskt taget omöjligt med lönnar, som växer kraftigt och ogillar beskärning. Lönnarna har en god vitalitet enligt arboristen. Hade det varit

lind eller ask hade återhamling varit möjlig. Lönn är däremot känslig för beskärning och enligt arboristen skulle träden på Ärentuna kyrkogård inte klara en hamling. Att lönnarna är planterade så pass tätt skulle kunna tyda på att man avsåg att fälla vart annat exemplar när träden vuxit till sig.

Till skillnad från lönnarna har björkarna alltså lämnats att växa fritt vilket gjort att de har uppnått sin fulla höjd. Av björkarna har två god vitalitet, medan övriga har nedsatt vitalitet. Däremot är ingen av dem dålig. Enligt arboristen bör dock flera av dem bytas ut inom en tioårsperiod.

Nya kyrkogården

På gräsytan norr om den gamla bogårdsmuren växer tre tallar *Pinus sylvestris* i en grupp samt en vårtbjörk och en skogslönn. Samtliga (39-43) är vildväxande träd som sparades i samband med utvidgningen av kyrkogården

I området strax utanför den norra ingången till gamla kyrkogården växer två buskage av björk, ask lönn och en rönn. Samtliga träd i dessa grupper har nedsatt vitalitet och är trängda.

Ytterligare ett tätvuxet buskage utgörs av sex askar (77-82). Dessa saknas i planteringsplanen. Antingen rör dig som om fröplantor som fått stå kvar, eller så har de planterats efter anläggningen av den nya kyrkogårdsdelen.

Övriga träd på nya kyrkogården är planterade i samband med anläggningen. Vitaliteten varierar mellan olika exemplar, allt från dålig där arboristen förespråkar fällning till god där träden kan stå lång tid framåt.

I de buskage som avgränsar den nya kyrkogården utåt växer självsådda exemplar av ask, asp och sälj insprängda bland planterade exemplar av bland annat rönn, lönn, vårtbjörk, slån och druvfläder.

5. Förnyelse

Vissa av träden vid Ärentuna kyrka har nedsatt vitalitet och försvagad växtkraft och för att fastställa orsaken till det föreslås att en markundersökning görs med efterföljande åtgärder.

Flera av björkarna i trädkransens norra del börjar uppnå sin fulla livslängd och en ny besiktning av dem bör göras om fem år. Lönnarna som står på den äldre delen har ett lågt och utbrett växtsätt till följd av tidigare beskärning. Det ger dåligt ljusinsläpp under träden. Enligt arboristen är det svårt att påverka dessa träd utseende med beskärning.

Förslag till förnyelse av gamla kyrkogården

Det omfattande trädbestånd som fanns vid Ärentuna kyrkogård i början av 1900-talet gav kyrkogården en stark karaktär av park. En återplantering efter dåvarande utformning skulle återge kyrkogården detta relativt ovanliga utseende för en sockenkyrkogård. En tätare plantering av friväxande träd skulle innebära fortsatta problem med skuggning av kyrkogården.

Den täta planteringen byggde på att träden hamlades regelbundet vilket gav kronan en begränsad storlek. Att åter introducera hamling skulle innebära en relativt stor merkostnad som i så fall skulle belasta pastoratet under lång tid. Att enbart hamla träden till en början och sedan sluta innebär att såväl träd som ekonomiska värden förstörs.

Inom överskådlig tid ser vi två förslag som rimliga för den gamla delen av Ärentuna kyrkogård. Förslag nummer ett bygger på att en gallring görs av trädbeståndet. Det andra förslaget består av en gallring av trädkransen och fällning samt nyplanter-

ing av allén. På längre sikt kommer det krävas mer omfattande insatser eftersom björkarna börjar uppnå sin fulla funktionella livslängd och lönnarna har ett växtsätt som förmodligen kommer göra dem svåra att ha kvar på längre sikt. Efter tio år föreslås därför att en ny besiktning görs och att detta utmynnar i mer långsiktig lösning med nyplanteringar. Då skulle det tredje förslaget kunna komma ifråga.

Förslag 1: Gallring av allé och trädkrans
Markerade träd på landskapsarkitektens plan fälls medan övriga tillåts utvecklas. Den enda beskärning som sedan utförs är underhållsbeskärning. Hela arbetet görs i en etapp.

Förslag 2: Fällning och nyplantering av allén (träd 17-26) samt gallring av trädkransen (träd 1-16 och 27-31). Trädkransen gallras enligt landskapsarkitektens plan. Samtliga träd i allén fälls och ersätts med nya. Samtidigt förlängs allén mot vapenhuset med ett eller två trädpar. Föreslagna arter är ask och lind. Alléträden bör hamlas redan från början och sedan vart fjärde till vart femte år. Om det är möjligt används trädavståndet från planen från 1920/1931. Alléträd planteras i par.

Förslag på längre sikt (3): Fällning och nyplantering av både allé och trädkrans (träd 1-31). På längre sikt kommer det bli aktuellt med fällning och nyplantering av träd. Ett omfattande förslag som för med sig kostnader för hamling under en lång tid framöver är att fälla samtliga träd i trädkrans och allé samt

Vid Ärentuna kyrka finns en gammal trädkrans som hamlats kontinuerligt. Det har begränsat trädens storlek. Ärentuna kyrka, Färingsö i Uppland. Foto: Anna Ulfstrand, 2004

ersätta dessa med nya träd som kronhamlas med något års mellanrum. Om detta alternativ väljs bör det genomföras i två etapper där fällning och nyplantering av allén blir den första. Därefter kronhamlas träden vart annat år.

Detta alternativ är det som bäst löser problemen med skugga på kyrkogården. Det skulle samtidigt ge tillbaka Ärentuna kyrkogård det parkliknande utseendet och göra att kyrkobyggnaden fick tillbaka sin tydliga roll i landskapet. Hamlingen gör dessutom trädens rot-system mindre. På så sätt minskar risken för skador på bogårdsmuren från trädens rötter. Samtidigt skulle det omfattande beskärningsarbetet ge fasta kostnader för pastoratet under en lång tid framöver. Det är viktigt att ett så omfattande ingrepp är välförankrat även hos de boende i församlingen och det ska inte genomföras om man inte kan säkra att hamlingen av träden kommer fortsätta under lång tid framåt.

För att komma undan behovet av hamling skulle trädkransen istället kunna ersättas med rönn *Sorbus aucuparia* och oxel *Sorbus intermedia* som blir betydligt mindre.

Val av arter vid nyplantering

Fram till omkring 1920 bestod trädkransen av så kallade parkträd som ask, lind och lönn. Lönn är inte särskilt lämpligt som hamlingsträd, men på de gamla fotografierna från kyrkogården har vissa av träden blad som liknar lönnlöv. Ofta hämtade man träden i den omgivande naturen och lönn kan helt enkelt ha varit det trädslag som det fanns mest av.

Trädarter väljs i första hand utifrån dem som finns belagda på kyrkogården. Historiskt sett har såväl trädkrans som allé bestått av blandade trädslag. Idag är de dominerande träden på den gamla kyrkogården lönn och björk. Båda är arter som blir stora och höga. Två alternativa arter som finns belagda är skogslind *Tilia cordata* och ask *Fraxinus excelsior*. Tills det har visat sig hur problemen med askskottsjuka utvecklas bör inga nya askar planteras på kyrkogården. Vill man hamla träden på någon del av kyrkogården är skogslind därmed det enda alternativet.

Förslag till förnyelse av nya kyrkogården

Ärentuna nya kyrkogård är bara ett 30-tal år gammal och många av träden är livskraftiga och kommer att leva länge till. Några omfattande insatser är därför inte nödvändiga inom detta område. Men

en successiv förnygring bör ske där avverkade träd ersätts med nya av samma art.

Träd 39-43 på nya kyrkogården är vildväxande träd som sparades i samband med anläggningen. Samtliga har nedsatt vitalitet och måste så småningom ersättas. Det är då viktigt att de ersätts med exemplar av de rena arterna, och inte av förädlade namnsorter med andra egenskaper. Enligt den ursprungliga planteringsplanen sparades fler vilda träd än de som finns idag i den här delen. Vilka arter det var är inte känt och att plantera ytterligare träd skulle göra denna del av kyrkogården mycket skuggig.

Träd 44-50 och 52-57 bör ersättas med samma art på samma plats när de behöver fällas.

I området strax utanför den norra ingången till gamla kyrkogården växer två buskage av björk, ask lönn och en rönn (50-73). När de planterades är inte känt. De finns inte med på den ursprungliga planteringsplanen. Den visar i stället tre sparade vilda träd av okända arter. Samtliga träd i dessa grupper har nedsatt vitalitet och är trängda. Eftersom man valt trädarter istället för buskarter är konkurrensen mellan individerna stor ett trettiotal år efter planteringen. Därför föreslås att bestånden gallras så att de friskaste exemplaren lämnas och tillåts utvecklas. Enarna lämnas kvar.

I de buskage som avgränsar den nya kyrkogården utåt växer självsådda exemplar av ask, asp och sälg. För att bibehålla den avsedda karaktären bör dessa tas bort.

Framtida forskningsuppgifter

Såväl Berit Wallenberg som Gerda Boëthius har gjort inventeringar av Ärentuna kyrka och kyrkogård. Material i deras arkiv kan ge mer kunskap om kyrkogårdens utseende i början av 1900-talet. Gerda Boëthius arkiv förvaras i Riksarkivet.

Erik Fant ledde restaureringen av kyrkan på 1920-talet. Hans arkiv finns i ATA.

I Ärentuna kyrkoarkiv, handlingar avseende kyrkogården (ULA), finns en förteckning över gravar vid förra sekelskiftet.

6. Särskilda vårdkrav

Ett trädets rotsystem växer långt utanför dess krona. Man bör inte gräva intill träden, eller köra med tunga maskiner. Tung maskiner gör jorden kompakt och syrefattig samt kan orsaka mekaniska skador på träden. Den minsta skyddszonen för ett träd är under trädets krona.

Träd som formats med omfattande beskärning, som hamling, bör man fortsätta beskära. Annars förlorar det lätt i livskraft och förväxta grenar kan fläkas när de blir för tunga för trädet. Undvik alltid så kallade toppkapningar, som innebär att man sågar av trädets huvudstam. Det ger ofta ganska breda snittytor som gör det lätt för röttsvampar att ta sig in i trädet. Där har trädet inte heller samma möjlighet att (läka) valla över snittytan. Samtidigt bildas så kallade stamskott som så småningom bildar ”träd” på träden. Dessa stamskott är dåligt förankrade och knäcks till slut av sin egen tyngd.

Vård och skötsel av nya och gamla träd

Vid nyplantering är det viktigt att träden uppbyggnadsbeskärs under de första åren. Gamla träd ska ges regelbundna säkerhetsöversyner och trädvårdsåtgärder ska utföras av arborist.

Uppbyggnadsbeskärning av prydnadsträd
Så snart ett nyplanterat träd har etablerat sig, ett par år efter planteringen, är det dags att börja med uppbyggnadsbeskärningen. Under uppbyggnadsperioden stammar man upp trädet successivt och arbetar med att ge kronan en balanserad form. Man tar också bort korsande grenar som skaver mot varandra eftersom de kan ge skador med rötangrepp som följd. Vissa träd skickar ut nya skott från stammen, nedanför kronan. Ta bort dem snarast eftersom de stjäl kraft från grenarna i kronan. Unga träd kan man beskära på våren eftersom det stimulerar tillväxten. Men träd som blöder ska alltid beskäras under sensommaren, till exempel avenbok, björk, bok, hästkastanj, prydnadskörsbär och lönn.

Hamling

Hamlade träd måste återhamlas regelbundet. Hur ofta hamlingen ska utföras beror framförallt på träds- lag och hamlingsmetod, men också på ekonomiska förutsättningar. För att såväl trädkrans som allé vid Ärentuna ska få ett enhetligt utseende bör all träd hamlas under samma säsong. Den hamlingsmetod som bör användas för träden på Ärentuna kyrkogård är kronhamling. Då kan man vänta mellan 3 och 5 år mellan hamlingstillfällena, men grenarna ska inte hinna få en grövre diameter än 10 centimeter. När man beskär bör man alltid göra det 1-3 centimeter utanför det förra snittet. Det är alltid viktigt att grenkragen inte skadas. I broschyren ”Hamling och lövtäkt”, utgiven av Jordbruksverket, kan man läsa mer om hamling.

7. Källor

ARKIV

Stockholm

Antikvarisk topografiska arkivet (ATA)

K-byrån Ä21

ATA RAÄ och SHM

Ämbetsarkivet

K2, Uppland, Ärentuna socken.

Uppsala

Landsarkivet

Ärentuna kyrkoarkiv

O 1b Handlingar rörande Ärentuna kyrkogård 1961-1982

T Kartor och ritningar

Upplandsmuseet, arkivhandlingar och fotografier. (UM)

MUNTliga KÄLLOR

Muntlig uppgift från Reinhold Thienemann 13 02 01

INTERNET

Riksintresset K 30 Gamla Uppsala samt Fyrisåns och Björklingeåns dalgångar (Björklinge, Bälinge, Gamla Uppsala, Lena, Tensta och Ärentuna sn) <http://www.lansstyrelsen.se/uppsala/Sv/samhallsplanering-och-kulturmiljo/planfragor/riksintressen/riksintressen-uppsala/Pages/default.aspx>

TRYCKTA KÄLLOR OCH LITTERATUR

Bonnier, Ann Catherine: *Kyrkorna berättar. Upplands kyrkor 1250-1350*, Uppsala 1987.

Bucht, Eivor och Bengtsson, Rune (Red.) *Kyrkogårdens gröna kulturarv*, Alnarp 1992

Bygd att vårda, kulturminnesvårdsprogram för Uppsala län, del 4 Uppsala kommun, Uppsala 1984.

Kilström, Bengt Ingmar, *Ärentuna kyrka*, Upplands kyrkor 65, Uppsala 1996

Kulturhistorisk bebyggelseinventering i Uppsala kommun 1976-78, Ärentuna mfl socknar, Uppsala 1980.

Theorell, Anita och Wästberg, Per: Minnets stigar. En resa bland svenska kyrkogårdar, Stockholm 2001.

Uppland, landskapets kyrkor, projektet sockenkyrkorna, Stockholm 2004

8. Bilagor

Plankarta av Ärentuna kyrkogård 1920 och kompletterad 1931, ULA, Ärentuna kyrkoarkiv.

Bestämmelser för gravplatser å Ärentuna kyrkogård, ULA, Ärentuna kyrkoarkiv.

Trädvårdsplan för Ärentuna kyrkogård

Plankarta av Ärentuna kyrkogård 1920 och kompletterad 1931, ULA.

BESTÄMMELSER FÖR GRAVPLATSER

Å ÄRENTUNA KYRKOGRÅRD.

Gäller i anslutning till av kyrkostämman den 18 mars 1962 fastställd gravkarta.

Gravplats får ej inhägnas med staket eller häck, ej heller försees med sockel av sten (stenfris) eller annat material. Från denna bestämmelse är gravplatserna nr 198 till 245 undantagna, där kyrkorådet planterar och underhåller begränsningshäckar av *Buxus* (buxbom).

Gravplatserna nr 1 till 197.

Gravplantering m. m.

Gravplatserna anlägges med sammanhängande gräsmatta, vilken underhålls genom kyrkorådets försorg. Längs gravplatsernas övre sida anlägges en 50 cm bred rabatt, i vilken nyttjanderättshavaren får plantera lägre blomsterväxter. Gravplatserna utmärkes i varje hörn genom nedsättning av en sten hårdbränt tegel. I rabatten på gränsen mellan gravplatserna får sättas en högst 5 cm bred kant av grå kalksten. Denna kantsten får höja sig högst 3 cm över blivande gräsmatta. I gränsen mellan rabatt och gräsmatta får däremot ingen kantsten sättas.

Gravplatsens iordningställande.

Efter gravsättning påfylls jord, när graven sjunkit. Ca 1 år efter gravsättning anlägges gräsmattan.

Gravvårdar.

Höjd högst 0.70 m.

Bredd: högst 2/3 av gravplatsens bredd.

Placering: i rabatten.

Gravhällar.

Maximimått: 1.00 × 0.70 m.

Placering: framför rabatten och i nivå med omkringliggande gräsmatta.

Gravplatserna nr 198 till 245.

Gravplantering m. m.

Gravplatserna inhägnas med buxbomshäckar, som planteras och underhålls genom kyrkorådets försorg. Å gravplatsen får ej planteras träd eller större buskar.

Gravvårdar.

Höjd: högst 0.70 m.

Bredd: högst 2/3 av gravplatsens bredd.

Gravhällar.

Maximimått: 1.00 × 0.70 m.

Gravplatserna nr 246 till 308.

Gravplantering m. m.

Gravplatserna anlägges med sammanhängande gräsmatta, vilken underhålls genom kyrkorådets försorg. Å varje gravplats anlägges en 1.00 × 1.20 m rabatt, i vilken nyttjanderättshavaren får plantera lägre blomsterväxter. Gravplatserna utmärkas i varje hörn genom nedsättning av en sten hårdbränt tegel. Kantsten runt rabatten får ej sättas.

Gravplatsernas iordningställande.

Efter gravsättning påfylls jord, när graven sjunkit. Ca 1 år efter gravsättning anlägges gräsmatta.

Gravvårdar.

Höjd: högst 0.70 m.

Bredd: högst 1.00 m.

Placering: i rabattens bakkant.

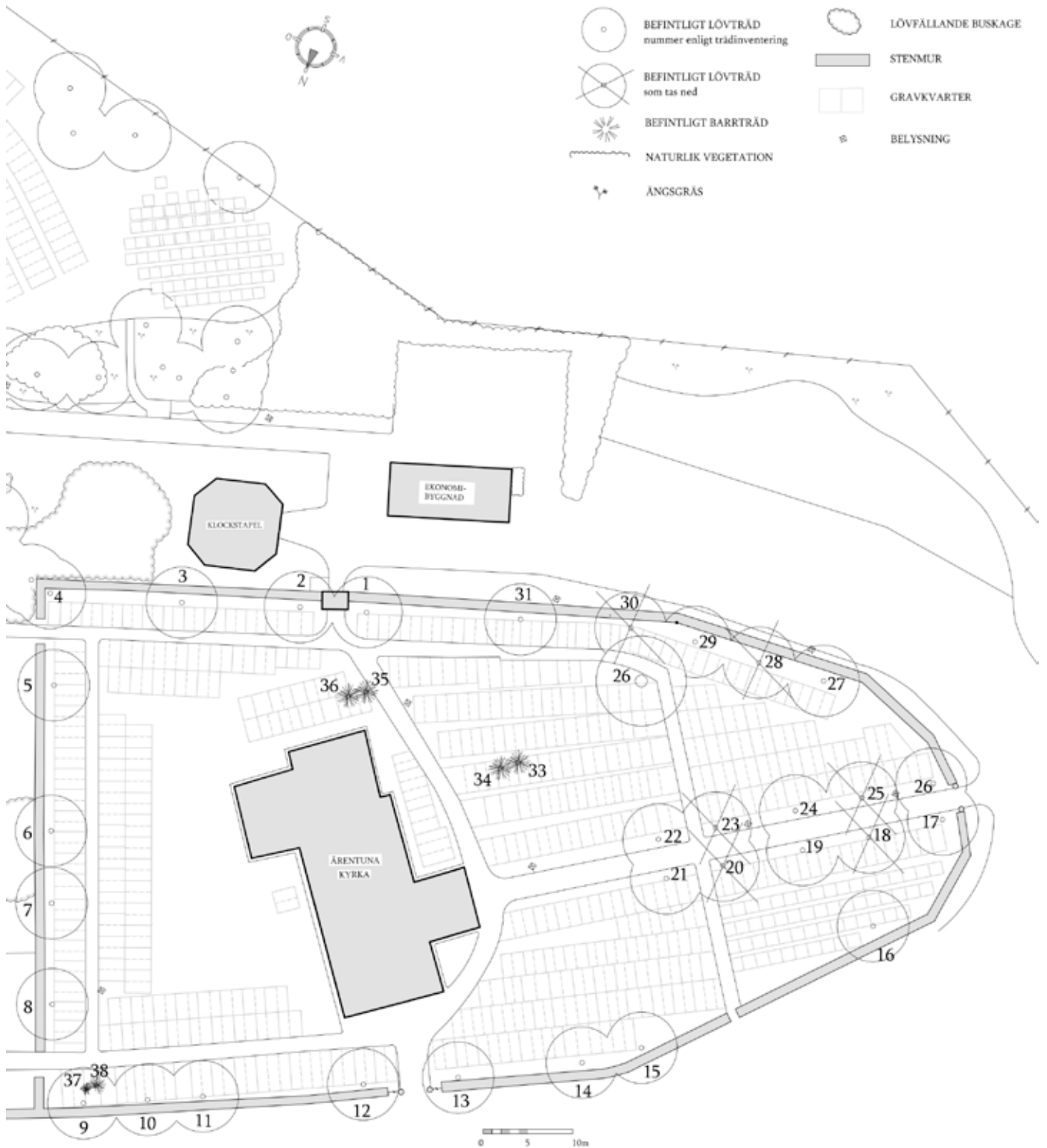
Gravhällar.

Maximimått: 1.00 × 0.70 m.

Placering: i rabatten.

TECKENFÖRKLARING

	BEFINTLIGT LÖVTRÄD nummer enligt trädinventering		LÖVFÄLLANDE BUSKAGE
	BEFINTLIGT LÖVTRÄD som tas ned		STENMUR
	BEFINTLIGT BARRTRÄD		GRAVKVARTER
	NATURLIG VEGETATION		BELYSNING
	ÅNGSRÄS		

Ärentuna kyrkogård

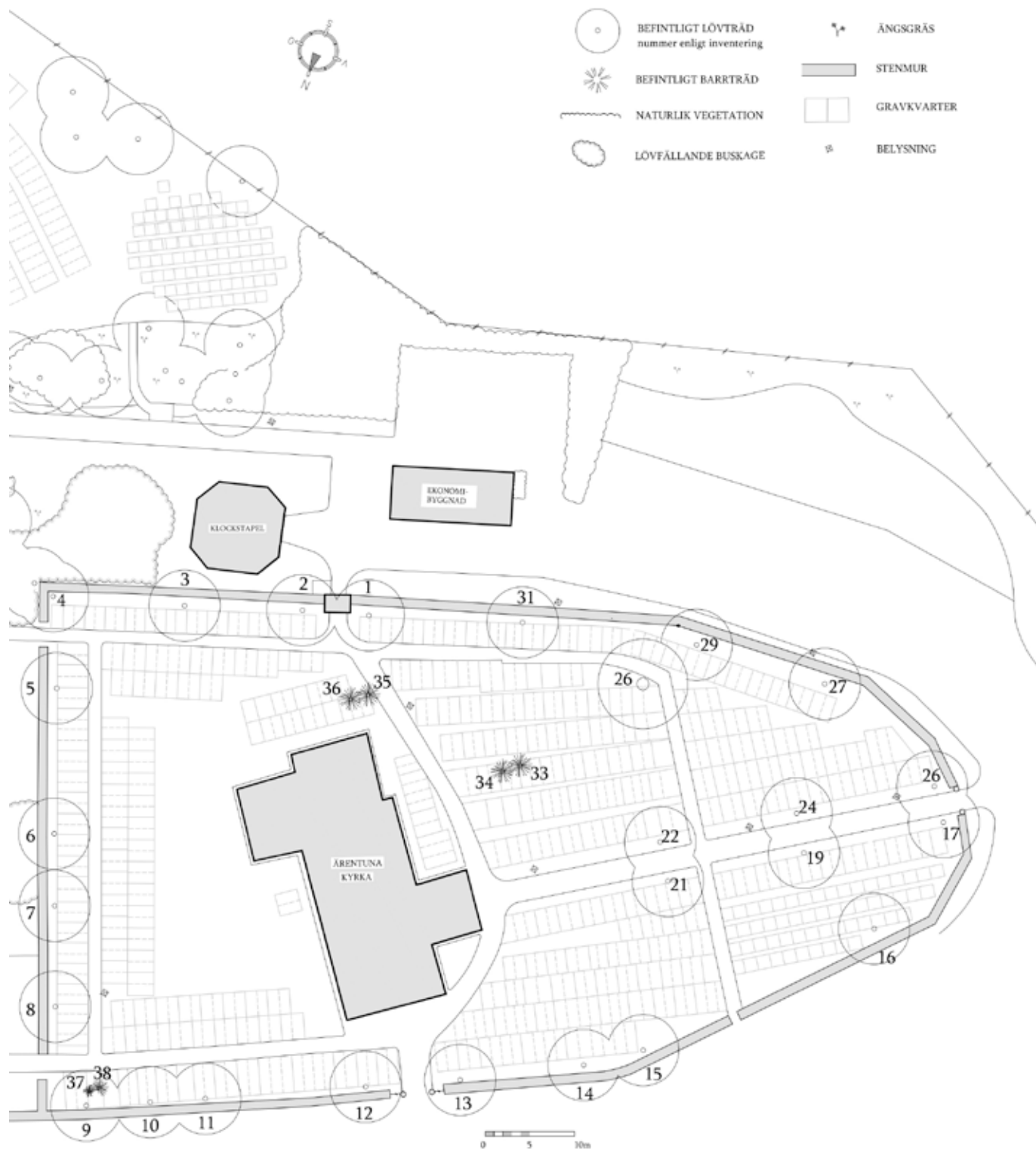
Åtgärdsförslag till trädvårdsplan
Ettap 1

Genomförande 2013-2016

En utvärdering av ettap 1 görs 3-5 år efter genomförande.
Därefter tas beslut om att gå vidare till ettap 2.

TECKENFÖRKLARING

	BEFINTLIGT LÖVTRÄD nummer enligt inventering		ÅNGSGRÄS
	BEFINTLIGT BARRTRÄD		STENMUR
	NATURLIG VEGETATION		GRAVKVARTER
	LÖVFÄLLANDE BUSKAGE		BELYSNING

Ärentuna kyrkogård

Åtgärdsförslag till trädvårdsplan
Etapp 1 - målsättning

Genomförande 2013-2016

En utvärdering av etapp 1 görs 3-5 år efter genomförande.
Därefter tas beslut om att gå vidare till etapp 2.

SCENARIO

skala 1:400 / A3

2013-03-07

TECKENFÖRKLARING

	BEFINTLIGT LÖVTRÄD nummer enligt inventering		ANGSGRÄS
	FÖRESLAGET TRÄD liné, Tilia cordata, som hamlas		LÖVFÄLLANDE BUSKAGE
	BEFINTLIGT LÖVTRÄD som utgår i förslaget		STENMUR
	BEFINTLIGT BARSTRÄD		GRAVKVARTER
	NATURLIG VEGETATION		BELYSNING

Ärentuna kyrkogård

Åtgärdsförslag till trädvårdsplan Etapp 2 - målsättning

Genomförande 2013-2016

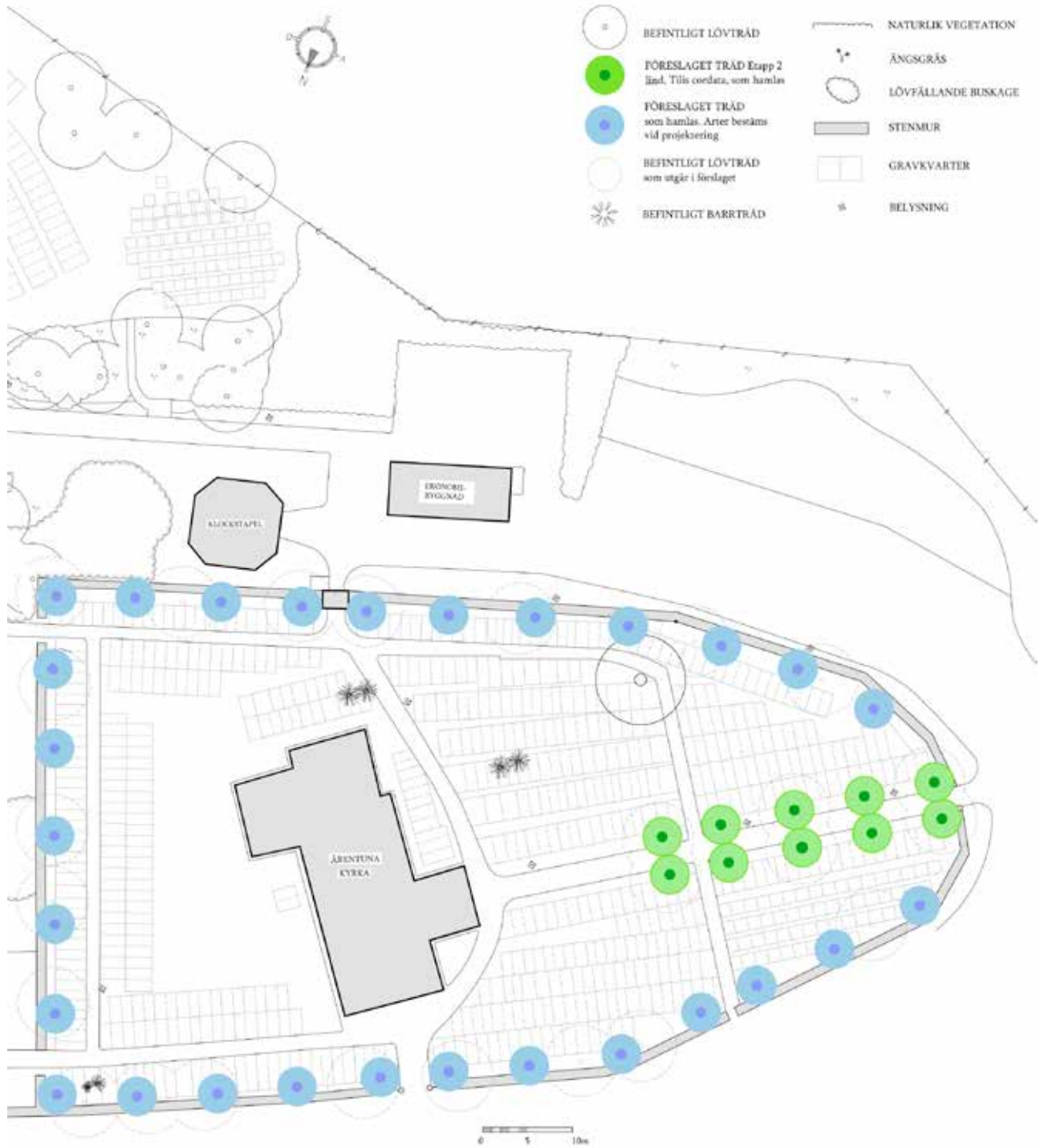
En utvärdering av etapp 1 görs 3-5 år efter genomförande. Därefter tas beslut om att gå vidare till etapp 2. Entreprenadhandlingar bör tas fram innan åtgärder genomförs

SCENARIO

skala 1:400 I A3 2013-03-07

TECKENFÖRKLARING

	BEFINTLIGT LÖVTRÄD		NATURLIG VEGETATION
	FÖRESLAGET TRÄD Etapp 2 limf. Tilia cordata, som hamlas		ÄNGSGRÄS
	FÖRESLAGET TRÄD som hamlas. Arter bestäms vid projektering		LÖVFÄLLANDE BUSKAGE
	BEFINTLIGT LÖVTRÄD som utgår i förslaget		STENMUR
	BEFINTLIGT BARRTRÄD		GRAVKVARTER
			BELYSNING

Ärentuna kyrkogård

Åtgärdsförslag till trädvårdsplan Förslag på längre sikt (3)

En utvärdering av etapp 2 görs efter ca 10 år.
Därefter tas beslut om att ev. gå vidare.
Entreprenadhandlingar bör tas fram innan
åtgärder genomförs

Trädbesiktningssprotokoll

Plats: Ärentuna Kyrka, Uppsala

Datum: 2012-08-27

Utförd av: Cathrine Bernard

Ålder:

Nyplanterad
Ung
Vuxen
Gammal

Vitalitet:

God
Nedsatt
Dålig

Prioritet:

På sikt
Inom 1 år
Akut

Kulturhistoriskt värde:

Högt
Normalt
Lågt

Nr	Art	Ålder	Centimeter	Meter	Vitalitet	Strukturell kondition /Anmärkningar	Åtgärder	Prioritet	Kulturhistoriskt värde
			Stam- diameter	Kron- radie					
1	Björk <i>Betula pendula</i>	Gammal	73	9	Nedsatt	Stamspricka			Ganska högt
2	Björk <i>Betula pendula</i>	Vuxen	53	7	Nedsatt				Ganska högt
3	Björk <i>Betula pendula</i>	Gammal	83	8	God				Ganska högt
4	Glasbjörk <i>Betula pubescens</i>	Vuxen	26	3	God				Ganska högt
5	Björk <i>Betula pendula</i>	Vuxen	61	6	Nedsatt				Ganska högt
6	Björk <i>Betula pendula</i>	Vuxen	61	6	Nedsatt	Mindre hållighet vid 4 meter			Ganska högt
7	Björk <i>Betula pendula</i>	Vuxen	57	6	Nedsatt				Ganska högt
8	Björk <i>Betula pendula</i>	Vuxen	60	6	Nedsatt				Ganska högt
9	Björk <i>Betula pendula</i>	Vuxen	38	6	Nedsatt				Ganska högt
10	Björk <i>Betula pendula</i>	Vuxen	35	5	Nedsatt				Ganska högt
11	Björk <i>Betula pendula</i>	Gammal	67	7	Nedsatt				Ganska högt
12	Björk <i>Betula pendula</i>	Gammal	76	7	Nedsatt				Ganska högt
13	Björk <i>Betula pendula</i>	Gammal	63	7	Nedsatt				Ganska högt
14	Lönn <i>Acer platanoides</i>	Vuxen	27	5	God				

Trädbesiktningssprotokoll

Plats: Ärentuna Kyrka, Uppsala

Datum: 2012-08-27

Utförd av: Cathrine Bernard

Ålder:

Nyplanterad
Ung
Vuxen
Gammal

Vitalitet:

God
Nedsatt
Dålig

Prioritet:

På sikt
Inom 1 år
Akut

Kulturhistoriskt värde:

Högt
Normalt
Lågt

Nr	Art	Ålder	Centimeter	Meter	Vitalitet	Strukturell kondition /Anmärkningar	Åtgärder	Prioritet	Kulturhistoriskt värde
			Stam-diameter	Kron-radie					
15	Lönn <i>platanoides</i>	Acer Vuxen	32	5	God				
16	Lönn <i>platanoides</i>	Acer Vuxen	35	5	God	Stamspricka. Snäv grenvinkel.			
17	Lönn <i>platanoides</i>	Acer Vuxen	32	5	God				
18	Lönn <i>platanoides</i>	Acer Vuxen	32	5	God				
19	Lönn <i>platanoides</i>	Acer Vuxen	30	5	God	Stamspricka			
20	Lönn <i>platanoides</i>	Acer Vuxen	35	5	God	Stamspricka			
21	Lönn <i>platanoides</i>	Acer Vuxen	32	5	God				
22	Lönn <i>platanoides</i>	Acer Vuxen	33	5	God				
23	Lönn <i>platanoides</i>	Acer Vuxen	32	5	God				
24	Lönn <i>platanoides</i>	Acer Vuxen	35	5	God	Stamspricka			
25	Lönn <i>platanoides</i>	Acer Vuxen	27	5	God				
26	Lönn <i>platanoides</i>	Acer Vuxen	25	5	God				
27	Lönn <i>platanoides</i>	Acer Vuxen	33	5	God				
28	Lönn <i>platanoides</i>	Acer Vuxen	32	5	God				
29	Lönn <i>platanoides</i>	Acer Vuxen	34	5	God				
30	Lönn <i>platanoides</i>	Acer Vuxen	36	5	God				

Trädbesiktningsprotokoll
Plats: Ärentuna Kyrka, Uppsala

Datum: 2012-08-27

Utförd av: Cathrine Bernard

Ålder:

 Nyplanterad
 Ung
 Vuxen
 Gammal

Centimeter

Meter

Vitalitet:

 God
 Nedsatt
 Dålig

Prioritet:

 På sikt
 Inom 1 år
 Akut

Kulturhistoriskt värde:

 Högt
 Normalt
 Lågt

Nr	Art	Ålder	Stam-diameter	Kron-radie	Vitalitet	Strukturell kondition /Anmärkningar	Åtgärder	Prioritet	Kulturhistoriskt värde
31	Lönn <i>Acer platanoides</i>	Vuxen	38	5	God				
32	Lind <i>Tilia cordata</i>	Vuxen	73	6	Nedsatt				Ganska högt
33	Thuja <i>Thuja occidentalis</i>	Vuxen			God				Ganska högt
34	Thuja <i>Thuja occidentalis</i>	Vuxen			God				Ganska högt
35	Thuja <i>Thuja occidentalis</i>	Vuxen			God				Ganska högt
36	Thuja <i>Thuja occidentalis</i>	Vuxen			God				Ganska högt
37	Thuja <i>Thuja occidentalis</i>	Vuxen			God				Ganska högt
38	Thuja <i>Thuja occidentalis</i>	Vuxen			Nedsatt	Trängd			Ganska högt
39	Tall <i>Pinus sylvestris</i>	Vuxen	61	4	Nedsatt	Ena stammen borttagen. Lutar.	Beskärning av större döda grenar.	Inom 1 år	Ganska högt
40	Tall <i>Pinus sylvestris</i>	Vuxen	47	4	Nedsatt		Beskärning av större döda grenar.	Inom 1 år	Ganska högt
41	Tall <i>Pinus sylvestris</i>	Vuxen	56	5	Nedsatt		Beskärning av större döda grenar.	Inom 1 år	Ganska högt
42	Björk <i>Betula pendula</i>	Vuxen	60	5	Nedsatt				Ganska högt
43	Lönn <i>Acer platanoides</i>	Vuxen	52	6	Nedsatt	Grenspricka			Ganska högt
44	Lönn <i>Acer platanoides</i>	Vuxen	25	4	God				Ganska högt
45	Lönn <i>Acer platanoides</i>	Vuxen	34	5	Nedsatt				Ganska högt

Trädbesiktningensprotokoll

Plats: Ärentuna Kyrka, Uppsala

Datum: 2012-08-27

Utförd av: Cathrine Bernard

Ålder:

Nyplanterad
Ung
Vuxen
Gammal

Vitalitet:

God
Nedsatt
Dålig

Prioritet:

På sikt
Inom 1 år
Akut

Kulturhistoriskt värde:

Högt
Normalt
Lågt

Nr	Art	Ålder	Centimeter	Meter	Vitalitet	Strukturell kondition /Anmärkningar	Åtgärder	Prioritet	Kulturhistoriskt värde
			Stam-diameter	Kron-radie					
46	Björk <i>Betula pendula</i>	Vuxen	29	4	Nedsatt				Ganska högt
47	Lönn <i>Acer</i> <i>platanoides</i>	Ung	18	1	Dålig		Fällning	Inom 1 år	
48	Hägg <i>Prunus padus</i>	Vuxen	22 mfl	4	God	Flerstammig			
49	Lönn <i>Acer</i> <i>platanoides</i>	Vuxen	29	5	God				Ganska högt
50	Lönn <i>Acer</i> <i>platanoides</i>	Vuxen	33	4	God	Instabil stamförgrening. Grenspricka.	Fällning	Inom 1 år	Ganska högt
51	Thuja <i>Thuja occidentalis</i>	Vuxen			God				
52	Björk <i>Betula pendula</i>	Vuxen	37	4	God				Ganska högt
53	Björk <i>Betula pendula</i>	Vuxen	27	3	God				Ganska högt
54	Hägg <i>Prunus padus</i>	Vuxen	15 mfl	4	God				Ganska högt
55	Hägg <i>Prunus padus</i>	Vuxen	20 mfl	4	God				Ganska högt
56	Lönn <i>Acer</i> <i>platanoides</i>	Vuxen	39	5	Nedsatt				Ganska högt
57	Lönn <i>Acer</i> <i>platanoides</i>	Ung	19	3	God				
58	Björk <i>Betula pendula</i>	Ung	15	3	Dålig				
59	Åsk <i>Fraxinus excelsior</i>	Vuxen	20	4	Nedsatt				
60	Rönn <i>Sorbus aucuparia</i>	Vuxen	25	4	Nedsatt	Trängd			

Trädbesiktningssprotokoll

Plats: Ärentuna Kyrka, Uppsala

Datum: 2012-08-27

Utförd av: Cathrine Bernard

Ålder:

Nyplanterad
Ung
Vuxen
Gammal

Vitalitet:

God
Nedsatt
Dålig

Prioritet:

På sikt
Inom 1 år
Akut

Kulturhistoriskt värde:

Högt
Normalt
Lågt

Nr	Art	Ålder	Centimeter		Meter	Vitalitet	Strukturell kondition /Anmärkningar	Åtgärder	Prioritet	Kulturhistoriskt värde
			Stam-diameter	Kron-radie						
61	Ask <i>Fraxinus excelsior</i>	Vuxen	30	5		Nedsatt				
62	Ask <i>Fraxinus excelsior</i>	Vuxen	25	4		Nedsatt				
63	Ask <i>Fraxinus excelsior</i>	Vuxen	20+25	4		Nedsatt	Dubbelstam			
64	Lönn <i>Acer</i> <i>platanoides</i>	Vuxen	35	5		Nedsatt				
65	Lönn <i>Acer</i> <i>platanoides</i>	Vuxen	25	5		Nedsatt				
66	Hägg <i>Prunus padus</i>	Vuxen	34 mfl	4		Nedsatt				
67	Lönn <i>Acer</i> <i>platanoides</i>	Vuxen	35	5		Nedsatt	Hålighet i marken under trädet som kan påverka trädets stabilitet.			
68	Lönn <i>Acer</i> <i>platanoides</i>	Vuxen	35	5		Nedsatt	Snäv stamförgrening med co-dominanta stammar.	Avlastande beskärning	Inom 1 år	
69	Lönn <i>Acer</i> <i>platanoides</i>	Vuxen	25	5		Nedsatt				
70	Ask <i>Fraxinus excelsior</i>	Vuxen	25	4		Nedsatt				
71	Ask <i>Fraxinus excelsior</i>	Vuxen	30	4		Nedsatt				
72	Ask <i>Fraxinus excelsior</i>	Vuxen	20	4		Nedsatt				
73	Ask <i>Fraxinus excelsior</i>	Vuxen	25	4		Nedsatt				
74	Ask <i>Fraxinus excelsior</i>	Ung	15 mfl	3		Nedsatt	Flerstammig			
75	Björk <i>Betula pendula</i>	Vuxen	50	5		Nedsatt				
76	Ask <i>Fraxinus excelsior</i>	Vuxen	25	4		God				

SVARTSJÖ TRÄDKONSULT

Trädbesiktningsprotokoll

Plats: Ärentuna Kyrka, Uppsala

Datum: 2012-08-27

Utförd av: Cathrine Bernard

Ålder:

Nyplanterad
Ung
Vuxen
Gammal

Vitalitet:

God
Nedsatt
Dålig

Prioritet:

På sikt
Inom 1 år
Akut

Kulturhistoriskt värde:

Högt
Normalt
Lågt

Nr	Art	Ålder	Centimeter	Meter	Vitalitet	Strukturell kondition /Anmärkningar	Åtgärder	Prioritet	Kulturhistoriskt värde
			Stam- diameter	Kron- radie					
77	Ask <i>Fraxinus excelsior</i>	Vuxen	20	3	God				
78	Ask <i>Fraxinus excelsior</i>	Vuxen	20	2	Nedsatt				
79	Ask <i>Fraxinus excelsior</i>	Vuxen	30	4	God				
80	Ask <i>Fraxinus excelsior</i>	Vuxen	30+25	6	God	Dubbelstam. Hålighet vid basen.	Fällning	Inom 1 år	
81	Ask <i>Fraxinus excelsior</i>	Vuxen	35	5	Nedsatt				
82	Ask <i>Fraxinus excelsior</i>	Vuxen	25	3	Nedsatt				
83	Ask <i>Fraxinus excelsior</i>	Vuxen	15 mfl	4	God	Flerstammig			
84	Lönn <i>platanoides</i> <i>Acer</i>	Vuxen	35	4	God				
85	Hägg <i>Prunus padus</i>	Vuxen	30 mfl	5	God	Flerstammig. Instabila stamförgreningar.	Fällning	På sikt	
86	Hägg <i>Prunus padus</i>	Vuxen	30 mfl	5	God				

UNDERLAG FÖR KULTURHISTORISK VÄRDEBEDÖMNING

1. TRÄD MED MYCKET HÖGT KULTURHISTORISKT VÄRDE FÖR HELHETEN OCH SOM INDIVID

Trädet bedöms vara ett historiskt huvud- eller karaktärsträd, genom att det förknippas med en känd person eller särskild berättelse eller händelse som har stor betydelse för platsens historia. Det kan också vara det enda eller ett av få bevarade träd som visar på en försvunnen struktur.

På grund av dess kulturhistoriska betydelse och starka upplevelsevärde är det i princip oersättligt. När det ändå måste ersättas bör det göras med ett exemplar som förökats med växtmaterial från ursprungsträdet.

2. TRÄD MED HÖGT KULTURHISTORISKT VÄRDE FÖR HELHETEN OCH SOM INDIVID

Trädet ingår i ett medvetet planerat trädgårdshistoriskt sammanhang, dvs en arkitektonisk gestaltning som karaktäriserar kyrkogården i stort. Det kan vara del av en trädkrans, trädrad, allé, parträd som accentuerar en ingång eller ett solitärträd som har stor betydelse för upplevelsen. Trädet kan genom sin ålder bilda grund för en tidsbestämning av det koncept som det ingår i.

Tidsbestämningen har stor betydelse för den historiska förståelsen. Om trädet fälls, rekommenderas återplantering. Företrädesvis med samma art eller sort.

3. TRÄD MED KULTURHISTORISKT VÄRDE SOM DEL I EN FORMATION

Trädet ingår i en medveten arkitektonisk gestaltning. Det kan vara del av en trädkrans, trädrad, allé, parträd som accentuerar en ingång eller ett solitärträd. Trädet är inte ursprungligt utan utgör en senare komplettering.

4. TRÄD MED LÅGT KULTURHISTORISKT VÄRDE

Bidrar inte nämnvärt med en kulturhistorisk förståelse men kan ha ett visst miljöskapande värde.